

Qızıl Səhifələr

*Azərbaycan Xalqının Milli Azadlıq Yolunda
Mübarizəsi Tarixindən*

Mir Cəfər Pişəvəri

*Azərbaycan Demokrat Firqəsi Mərkəzi Komitəsinin Sədri və
Azərbaycan Milli Hökumətinin Baş Vəziri*

Təbriz- Elmiyyə Mətbəəsi 1946 – 1324

Birinci Bölüm

(dörd bölümdə hazırlayan: açıqsöz)

Birinci bölümün dizini

(dörd bölümdə hazırlayan: açıqsöz)

Müqəddimə

Azərbaycan Demokrat Fırqəsinin Müraciətnaməsi

Bizim Şüarlarımız Bunlardır

Fırqəmiz İşə Başladı

Ruznaməmizin Dili

İki Yol Ayricində Bizim Axır Sözüümüz

Fırqəmiz İrəli Gedir

Əyalət Əncüməni

Hamı Bilməlidir

Ayrı Bir Yol Yoxdur

Güc Birlikdədir

Dözülməz Cinayət

Siyasi Fırqənin Afəti

Ağayı Pişəvərinin Nitqinin Muxtəsəri

Əziz Vətəndaşlar

Qətnamə

Fırqəmizin Tarixi İş

Ehtiyaclarımız Təmin Edilməlidir

Ayi Dostluđu

Ana Dili

Xaricə Vəzirləri Şurasına, London Əncüməninə

İrtica Baş Qaldırdı

Fırqəmizin Birinci Konqrəsi Münasibətilə

Ərbab Və Rəiyyət Məsələsinin Həlli

Bizi Öz Halimizə Qoysunlar

Fırqə Oyuncaq Deyildir

Azərbaycan Öz Tarixi Vəzifəsini Unutmaz

Müqəddimə

Gündəlik ağır mübarizə vaxtında tarix yazmaq və ya ədəbi mövzular ilə məşğul olmaq müşkül bir işdir. Tarixi hadisələr barəsində açıq və aydın nəzəriyyə verib qabağa sürülən fikirləri dəlil və sübut ilə əsaslandırmaq iş və vaxt istir. Bunu əməli mübarizə dəryasında çırpınmaqda olan bir fədaidən gözləmək olmaz. Ona görə bu sətirləri oxuyanlardan xahiş edirəm yazdıqlarım haqqında qəzavət edərkən bu vəziyyəti nəzərdə tutsunlar. Mən bu sətirləri şöhrət və təzahür üçün yazmıram. «Azərbaycan» ruznaməsinin gündəlik şümarələrini ürək döyüntüsü ilə təqib edib ona böyük ərziş qail olan dostlarımdan birisi dedi «yaz». Mən də böyük işlərdən vaxt oğurlayıb yorğun və əzgin dəqiqələrdə onun arzusunu əncam verdim. Məqsud millətimizin azadlığı yolunda apardığı mübarizələrdən nümunələr göstərməkdir. Onu olduğu kimi təsvir və tərsim etmək müvərrixlər, ədib və şairlərimizə tapşırmaq lazımdır. Bu onların milli və əxlaqi vəzifələridir. Bizim Firqəmiz dövlət vücuda gətirməklə məşğul olduğu üçün mən də başqa Firqə üzvləri kimi tarix yaratmaq işinə məşğulam. Qoy bizim vücuda gətirməkdə olduğumuz milli dövlətin tarixini müvərrixlər yazıb kağız üzərinə gətirsinlər. Biz o tarixi yaratmağa daha diqqət etməliyik.

Mən fəqət sadə bir dil ilə başlayıb deyə bilərəm ki, Azərbaycan xalqı özünün azadlıq mübarizəsini çox qədimdən başlamışdır. Bu mübarizə zaman və əsrlər təqzasına görə müxtəlif şəkillərdə zahir olub, müxtəlif şüarlar ilə təqib edilmişdir. Ola bilər ki, Azərbaycanın varlığını sübut edən hadisə və mübarizənin qəhrəmanlarından çoxusu aydın və açıq bir surətdə öz gördükləri işlərin məna və əhəmiyyətini dərk etməmişlər. Leykən onların götürdükleri qədəmlər xalqımızın varlığını və xüsusiyyətini isbat etmək üçün möhkəm dəlil və qəvi mədrək hesab oluna bilər. Birinci növbədə bir məsələni gərək aşkar surətdə bəyan etmək, o da Azərbaycanın fars dilinə olan nisbət və rəbəsidir. Mütəəssib fars yazıçı və müvərrixləri ağızları köpüklənmiş halda dad və fəryad salıb bizim fars olduğumuzu, indi danışdığımız dilin moğullar vasitəsilə bizə təhmil edildiyini isbat etmək istirlər. Biz moğullar və başqa fəteh millətlər barəsində bəhs etmək istəsək böyük bir kitab yazmağa məcbur olarıq. Burada fəqət bu qədər demək lazımdır ki, Azərbaycan moğul istilası zamanında mütərəqqi və mütəməddin bir millət olduğu üçün qədən asanlıq ilə vəhşi qəbilələrdən ibarət olan o camaatın naqıs dilini qəbul etməzdi və az bir zamanda yabançı bir dil bir millətin içərisində elə rişə sala bilməzdi ki, onun əfradından bir nəfər də olsa qədim dilə aşına olmasın və ya o dildən təza dildə heç bir əsər və əlamət görülməsin. Ya zələzlədən ya vəlvələdən biləxrə Azərbaycanımızda öz milli dilimizdən başqa bir dil yoxdur. farsların bizə təhmil etmək istədikləri dil isə xoşbəxtanə pişrəft edə bilməmişdir. Dilimizin nüfuzu daha əzim və rüşdi daha dərinidir. Onun tarixi isə avamfərib və mütəəssib fars yazıçılarının puç iddialarının xilafına olaraq çox da köhnə və qədimdir.

Kəsrəvi kimi boş boğazlar belə farsçılıq təbliğatı apardıqları halda Azərbaycanın xüsusiyyətini etiraf etmək məcburiyyətində qalıb Azərbaycanda fars dilinin şaxəsi olan Azəri dilinin mərsüm olduğunu iddia etməkdədirlər. Biz bu Azəri dilini də rəd etmirik. Demək qədim zamanlarda belə Azərbaycanlı dil cəhətindən xüsusiyyətə malik imiş. Bu sözün tarix yazan nəzərində böyük əhəmiyyəti vardır. Kəsrəvi və ya sair farsçılıq təbliğ edənlər tək qaziya getmiş, ona görə iddialarını həqiqət saymağa adət etmişlər. Vəli biz əsl həqiqəti açıb xalqa göstərməliyik. Əsl həqiqət isə budur ki, Azərbaycan heç vaxt fars dilini ana dili kimi

qəbul etməmiş, ondan ədəbiyyat və şer sahəsində çox az istifadə etmişdir. farslar bəzi Azərbaycan şairlərinin farsca yazdıqlarını bizim fars olduğumuza dəlil göstərirlər. Bu gülünc və kudəkanə bir işdir. Əgər bu iddiani qəbul etmiş olsaq bütün iranlıların Ərəb olduğunu qəbul etməliyik. Çünki Ərəb istilasından sonra minlərcə fars ədib, şair və mütəfəkkirləri öz əsərlərini Ərəb dilində yazıb intişar vermişlər. Qətən əsrimizin başlanğıcında belə Ərəbcə yazıb oxuya bilməyən iranlı savadsız hesab olunardı. Və indi də fars dili Ərəb ədəbiyyatının və Ərəb nüfuzunun əsarətində davam etməkdədir. Bu həqiqəti görə - görə beş - üç Azərbaycan şairinin farsca şer yazmasını dəlil göstərib Azərbaycanlıların fars olduqlarını sübut etməyə çalışanlar həqiqətən müğriz və cahil adamlardır.

Nizaminin fars dilində şer yazmasının onun farslığına dəlil göstərənlər, İbn Müqəffə, İbn Sina və sair fars filosoflarının Ərəbcə yazdıqlarına əcəba nə mənə verə bilirlər ? Osmanlı sultanlarının yazdıqları fars şerlərini kimin hesabına yazmaq lazımdır ? Bu adamlar bir azca gözlərini açıb mövzuya diqqət ilə baxsalar, bu sözləri ağızlarına alıb danışmağı belə məsxərə hesab edərlər. Ədəbiyyat məxsusən şer heç vaxt milliyyət çərçivəsində qalmaz. Uzun müddət Fəransədə latin və yunan dilində yazılmayan əsərlər ədəbi hesab edilməzdi. Rus şair və ədiblərindən bəzi əsərlərini firəng dilində yazanlar olmuşdur. Böyük alman şahı Fredrikin firəng dilində şer yazması və onun böyük firəng yazıçısı Volter ilə olan mühasibəti əfsanə deyildir. Əfsus ki, gündəlik cari mübarizə icazə vermir, və illa şairlərimizin yazdıqları fars şerləri məxsusən Saeb Təbrizi və Nizaminin şerlərini onların farslığına dəlil göstərənlərə deməli söz və diş sındıran cavablarımız çoxdur.

farsçılar Nizamini mənimsəmək üçün onun « Qum»lu olduğunu isbat etməyə çalışırlar. Bu əhməqanə bir işdir. Onlar bu iddia ilə demək istirlər ki. Azərbaycanlı fars deyilimiş və Nizami Qumdan köçüb gəncəyə getmiş, orada yəni Azərbaycan dili danışan Gəncəlilər arasında öz ana dilində yəni farsca şer yazmışdır, biz bu yalan iddiadan doğru istifadə edib ona Azərbaycanlıların hətta Nizami zamanında belə fars olmadıqlarına farsların etiraf etdiyi kimi baxırıq. Amma Nizami isə fars deyil xalis Azərbaycanlı imiş. O Gəncədə doğulub orada fəvq etmişdir. Xəmsənin təsvir etdiyi dağlar, dərələr, çəmənlər və Nizaminin şerini təzyin edən güllər, çiçəklər hamısı gözəl Azərbaycan mühitinin məhsuludur. Mütəəssifənə o vaxt saraylarda fars ədəbiyyatına qiymət verildiyi üçün Azərbaycan şairi öz şerlərini o dildə yazmaq məcburiyyətində qalmışdır. Nizaminin farsca şer yazması Kəsrəvinin özünə məxsus fars dili vücuda gətirməsi və mənim «Ajir» ruznaməsi vasitəsilə yaratdığım təza fars şivəsinə oxşayan bir hadisədir.

Təsəvvür etməyən Kəsrəvi otuz il Tehrandə yaşadığı halda ləhcəsini təğyir verib xalis farslar kimi danışa bilsin, onun Hökmavar ləhcəsi zahirə çıxmasın. Öz barəmədə isə danışmaq istəmirəm. Xülasə fars dili bilib farsca şer yazmaq farslıq deyildir.

Təza fars nəsrinin müəssisləri içərisində Mirzə Mülkim xan böyük yer tutur, o isə bir nəfər Erməni dir. Azərbaycan adı təza ad deyildir. Azərbaycanlıların da fars olmamaları da tarixdə isbat edilmiş bir hadisədir. Azərbaycan xalqı isə neçə min illik istila və əsarətə baxmayaraq hərgiz özünün xüsusiyyətini əldən verməyib İran imperatorluğu Ərəblərin böyük və müqtədir xəlifələrinin qəddar təsəllütü vaxtında belə tufanlı dəryalar arasından baş qaldıran sınımaz və sındırılmaz qayalar kimi möhkəm dayanıb, onun poladdan daha bərk sinəsi hər tərəfdən üzünə hücum edən dəhşətli ləpələri sındırıb dağıtmış və zamanımızadək öz mövcudluğunu saxlamağa müvəffəq olmuşdur. Firdovsinin Şəhnaməsində nəzərimizi cəlb edən İran sərkərdəsi Rüstəmin Ərəb həmləsi münasibətilə yazdığı tarixi məktub xalqımızın qəhrəmanlıq və şərəfini sübut etmək üçün qiymətli bir mədrəkdir. Firdovsi Rüstəmin dilindən şahı məğlub olduqda azad və mərd insanlar məskəni olan Azərabadgana pənahəndə olmağa tərgib edir. Ona tac və taxtın fəqət bu vasitə ilə saxlanıla biləcəyinə ümid bağladığını göstərir. Bu təsadüfi və ittifaqi bir vəsiyyətnamə deyildir. Onun səbəbini Azərbaycanın milli varlığında aramalıdır. Görünür min il bundan əvvəl belə Azərbaycanın İran

imperatorluğunda özünə məxsus mövqeyi var imiş və ora azadələr məskəni hesab olub onun xalqının mərd xasiyyətlərinə böyük İran sərkərdəsi inanıb bel bağlamış imiş. Təəssüb batlağında qər q olmuş fars müvərrixləri isə həmin xüsusiyyətlərdən qorxuya düşüb onu ortadan aparmaq üçün qərnlər boyu gizli və açıq mübarizədən bir an qəflət etməmişlər. Vəli həqiqəti əbədi olaraq ört - basdır etmək olmaz. Vətənmiz öz ağışu məhəbbətində bəslədiyi böyük simalar vasitəsilə işıqlı günəş kimi övham və xurafat buludları arasından öz adını dünyaya göstərib, öz vücudunu aləmə tanıtdırmışdır. Zərdüştün böyük adını Azərbaycan namından ayrı salmağa heç bir müvərrix müvəffəq ola bilməmişdir. fars müvərrixləri isə naçarlıqdan bu Azərbaycan dahisinin vücudunu Azərbaycanın irandan ayrılmaz cüz olmasına dəlil göstərirlər. Əvvələn dünyada ayrılmaz cüz yoxdur, elm və təməddün, gözü ilə görülməsi qeyr mümkün olan zərrəni, atomi belə təcziyə etməyə və ondan böyük müdhiş qüvvələr yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Azərbaycan dahisi Zərdüştün bütün İranda intişar verdiyi əsaslar onun qeyr Azərbaycanlı və ya fars olmasına dəlil ola bilməz. Bunu biz qəbul edərsək həzrəti Məhəmmədin bir iranlı olduğunu qəbul etməliyik. Çünkü onun təlim etdiyi üsul da İranda əsrimizə qədər davam etməkdədir. Zərdüştün təlim etdiyi əsas həqiqətən Azərbaycanın xüsusiyyətindən tovlid olmuş fikirlərin üzründə qurulmuşdur. Azərbaycanlı ziraət, bağbanlıq və zəhmət sayəsində öz həyatını təmin etməyə məcburdur. Onun toprağı və abhavası insanları çalışmağa vadar edir. Zərdüşt zamanınadək Hind yolu ilə irana sirayət etmiş əqayid isə murtazlıq, laübalılıq (Nirvana), fənafillahi tərgib edən Bərahəmən və Buda məzhəbi üzərində imiş. Bu isə Azərbaycanlıların həyatına uyğun gələ bilməzdi.

Ona görə Zərdüştün fəaliyyət və zəhmət təşviq edən məzhəbi bərqasa bir sürətlə Azərbaycanda sonra İranda intişar tapıb Hindin irfan (mistizm) və laübalılığa təşviq edən fəlsəfəsini sürüb ortadan çıxarmışdır. Əsrimizdə isə Azərbaycanlılar öz bənliklərin sübut etmək üçün böyük işlərə iqdəm edib, böyük fədakarlıqlar göstərmişlər. Tehran Hökumətinin Təbriz şəhərini ikinci paytaxt hesab edib oranı vəliyəhdəninin qərar verdiyinə baxmayaraq Azərbaycan iyirminci əsərdə Tehranın istibdad pəncəsindən xilas olmaq üçün həmişə mübarizə aparmış heç vaxt oradan razı qalmamışdır.

Məşrutə inqilabında Azərbaycan milli qəhrəmanlarının göstərdikləri fəaliyyət və onların Tehrana çəkilib xainanə bir surətdə öldürülmələri təsadüfi bir iş deyildir. Azərbaycanda milli bir hökumət vücuda gətirib Tehran hökumətinə dirsək göstərən Şeyx Məhəmməd Xiyabaninin fəci bir surətdə qətl edilib onun qatili olan hacı Müxbirülsəltənənin salam və salavat ilə məclis nümayəndəliyinə qəbul edilməsi və onun Pəhləvi dövrəsində uzun müddət dövlət risi olması da inkar edilə bilməyən bir həqiqətdir. Bunlardan əlavə yüzlərlə Azərbaycan azadixah cavanlarını Qəsr Qəcər zindanında və cənubun cəhənnəmində daha pis abhavaya malik olan şəhərlərində vəhşiyanə bir surətdə məhv və nabud edilmələrini də sadə bir hadisə hesab etmək olmaz. Bunların hamısı Azərbaycanın xüsusiyyətini və onun Tehran ilə apardığı təbii mübarizəsini göstərir.

Şəhrivərdən sonra bu fikir daha aydın bir surətdə meydana çıxmışdı. Azadixahlarımızın on üçüncü məclis nümayəndələrini uzun müddət qəbul etməmələri və Fəhim əl Mülkün valiliyi zamani əncümən əyaləti və vilayətinin təşkil edilməsi haqqında Azərbaycan millət pərəsətlərinin iqdamatı nəticəsiz qalmış olsa belə xalqın milli azadlıq təmayülünə böyük bir dəlildir.

Bunların hamısı ilə belə 1324 cü il Şəhrivər ayının 12 sində müntəşir olan Firqə bəyannaməsi ilə dir ki, Azərbaycan xalqi ələni və aşkar bir surətdə öz milli haqqını almağa tam mənasi ilə bir millət kimi qiyam etmişdir. O tarixdən də Firqə, Hökumət və Millətimizin dili və naşır əfkari olan « Azərbaycan » qəzetəsi intişara başlamışdır.

Beş aydan artıq tarixə malik olmayan bu qəzetə Firqə, Hökumət və Millətimizin quruluşu tarixi üçün ən böyük mədrək və ən roşən bir ayna hesab oluna bilər. Oxucu onda Firqənin qədəm - bəqədəm irəli gətdiyini və düşmənlər əleyhinə işlətdiyi şədiddə silahı aydın və açıq bir surətdə görə bilər.

Firqə müəssislərinin vəzifələri siyasi təşkilatların birləşməsi haqqında görülmə tədbirlər nəhayət Firqə konfransı, Firqə konqrəsi, məhəllərdə Firqə müəssislərinin Firqə nizamnaməsi üzrə təşkil edilməsi, sonra böyük xalq mitinqlərindən doğan Məclisi Müəssisan (Milli Konqrə), onun təsvibi nəticəsində vücuda gələn Heyəti Milli (Müvəqqəti Hökumət), Məclisi Milli və Milli Hökumət barəsində qəzetimizin səhifələrinə canlı izlər və diri hislər zəxirə edilmişdir.

Jandarm cəlladlarının kəndlilərin başına gətirdikləri müsibətlər Tehran mürtəcelərinin barmağı ilə azadlıq hərəkətimizi ləkədar etməyə çalışan satılmış və alçaq daxılı milli düşmənlərin hərəkəti Tehran dövlətini də Tehrandə intişar tapan vərəqparaların qiyluqali əleyhinə aparılan birəhmanə mübarizə də qəzetimizin səhifələrində daha aydın bir surətdə inikas tapmışdır.

Bununla belə etiraf etmək lazımdır ki, milli mübarizəmiz əməldə böyük nəticələrə və böyük müvəffəqiyyətlərə müntəhi olduğu halda bu nəticələr barəsində nəinki Azərbaycanın xaricində bəlkə daxilində belə xalqa geniş məlumat vermək mümkün olmamışdır. İstibdad rejiminin yaratdığı şərait cəhətdən Azərbaycan qəzetəsi öz vaxtında xalqın əlinə çatmamışdır. Ona görə müasir adamlar belə gördüyümüz işlər və götürdüyümüz qiymətli qədəmlərin tarixi əhəmiyyətini dərk edə bilməmişlər.

12 Şəhrivər tarixli Firqə bəyannaməsi, birinci Firqə konqrəsinin təsvib etdiyi məramnamə, məclisi müəssisanımızın qəbul etdiyi qərarlar və demokratik dövlətlərə göndərdiyi rəsmi elamiyyə, nəhayət Məclisi Millimizin nizamnaməsi ilə onun vücuda gətirdiyi Milli Dövlət bərnaməsi, Firqəmizin gördüyü işləri sistemətik bir surətdə təsvir edən sənədlərdir. Bu sənədlərin hamısı qəzetəmizin səhifələrində münəkis olduğu üçün, onun dövrəsi fəvqəladə qiymətli bir kitab hesab olunacaqdır. Bu kitab gələcək nəsil üçün daha qiymətli olduğunu nəzərdə tutub, onun tez bir zamanda toplanıb yenidən çap edilməsi lüzumunu Firqə tarixinə əlaqəmənd olanlar nəzərdə tutmalıdırlar.

Bu xüsusda bu risaləni nəşr edənlərin götürdükləri qədəm və gördükləri iş fəvqəladə qiymətli bir işdir. Hətta demək gəlir ki, Firqə əsnadı və Azərbaycan qəzetəsinin əsas məqalələrindən toplanılan bu risalə qəzetənin dövrəsindən daha faydalı olacaqdır. Çünki burada ən lazımlı və ən mühüm mədrəklər gülçin edilib oxucuların ixtiyarında qoyulması ilə onların zəhmətləri azalmış, az savadlı oxucular üçün mətləbi seçmək və mövzunun əhəmiyyəti dərk etmək işkalı da bu vasitə ilə ortadan qaldırılmışdır.

Artıq Firqə, Hökumət, hətta Millətimizin mübarizə tarixi ilə aşına olmaq və gördüyümüz iş və yazdığımız mədrəklərin mənasını anlamaq istəyənlər bu risalədən böyük faydalar aparacaqlar. Bu işə risaləni vücuda gətirənlərin Milli hərəkətimizə böyük xidmət göstərdiklərini və onların bu hərəkətə ürəkdən bağlı olduqlarını göstərir.

Xalqımız işə bu kimi təşəbbüsləri alqışlayıb onlara iqdəm edənləri təşviq etməlidir.

C. Pişəvəri Təbriz - 14 bəhmən 1324, 3 fevral 1946

Azərbaycan Demokrat Firqəsinin Müraciətnaməsi

Aşkardır ki, dünya ölkələrində yaşayanlar çoxlu tarixi illət və səbəblərə görə vahid bir halda deyildirlər. Hər bir məmləkətin sərhəddi çərçivəsi arasında yaşayan qovm, qəbilə və millətlər dil, adət, rəsm və adab cəhətdən bir çox xüsusiyyətlərə malikdirlər ki, əgər hər məmləkətin idarə və dövlət quruluşunda bu xüsusiyyətlər nəzərdə tutulmazsa, orada həqiqi demokrasi və milli hökumət imkanpəzir ola bilməz.

Əgər dünyanın böyük və mütərrəqi ölkələrini nəzərdə tutub milli hökumətlərin nailiyyətlərinin səbəblərini axtarsaq təsdiq etməliyə ki, bunların hamısı o əlaqə və təvəccöhə bağlıdır ki, millətlərin və tayfaların xüsusiyyətlərinə ətf edilmişdir.

Bizim bu iddiamızın canlı və böyük şahidi Amerika Birləşmiş Cümhuriyyətləri və Birləşmiş Sovet Cümhuriyyətləri və həmçinin Süvis dövlət quruluşudur.

Bu klassik demokrasi ölkələrdə milli ixtiyarat və fedrasiyon üsulunu gözləməklə millətlərin tam fərdləri məmləkətin müqəddəratını həll etmək və dövlət işlərində müdaxilə etməyə müvəffəq olmuşlar.

Puç və çürük iddiadır ki, deyirlər: məhəlli ixtiyarat və fedrasiyon üsulu mərkəziyyəti xələdar edə bilər. Amma bunun əksinə olaraq təcrübə sabit etmişdir ki, qəbilələr, millətlər və mərkəzdən xaricdə yaşayan əhalinin hər qədər müstəqil və sərbəst surətdə dövlət işlərinə müdaxilə və şirkətləri təmin edilərsə o nisbətə onların vətənə əlaqə və məhəbbətləri artıq və möhkəm ola bilər. Bu mülahizə ilə və bu külli əslin üzərində dir ki, məşrutəxahlıq cərəyanını vücuda gətirənlər və İran qanun əsasisini yazanlar əyalət və vilayət əncümənlərini irəli çəkib çalışmışlar ki, bu vasitə ilə ümum İran xalqını məmləkətin müqəddəratını təyin etməkdə şərik etsinlər, əyalət və vilayətlərin məxsus ehtiyaclarını onların əhalisi vasitəsilə rəf etməyə çalışsınlar.

Əyalət və vilayət əncümənlərinin sükut ilə keçirilməsi İran millətlərinin ictimai hüquqdan məhrum edilməsi deməkdir.

Qətiyyə bürökrasi rejimi və mənasız mərkəziyyət vasitəsi ilə dir ki, İran məmləkəti bir ovuc fasid, oğru və istifadəçi ünsürlərin əlində oyuncaq olmuş və bu səbəb ilə tərəqqi və təkamül karvanından fərsəxlər ilə dalda qalmışdır və qətən nəhs bürokrasi rejiminin səbəbi ilə dir ki, iranlıların əksəri ictimai hüquqdan məhrum, məşrutəyət və milli hökumətə bədbin olub İrani gələcəyinə məyusluq və ümitsizlik gözü ilə baxırlar.

İnkər etmək olmaz ki, bu gün bizim məmləkətimizdə milli hökumət və məşrutədən əsər qalmamışdır. İran dövləti əməldə iradəsiz və pozucu bir maşın halına düşmüşdür ki, onun başında duranlar xalqı qarət etməkdən başqa bir məqsəd və məqsud təqib etmirlər. Tamam fəsad, tamam bədbəxtliklər və tamam fəlakət, idbar buradan rişələnmişdir. Dərəbəylik üsulunun qüvvətlənməsi, diktator və diktatorpərəstlərin tapılması bu müzəxrəf və faydasız üsulun nəticəsidir ki, dörd - beş nəfər çürümüş rical güc ilə İran camaatına təhmil etmişlərdir.

Əgər İranda yaşayan ellər, millətlər, xalqlar məmləkətin ıstıqlalını gözləməklə bərabər öz yerlərində və öz hüdudlarında azad və muxtar olsaydılar və bacarsaydılar məmləkətin ümumi və külli qanunlarını gözləməklə bərabər öz müqəddəratını, özlərinin meyl və iradələri ilə təyin etsinlər, əgər onların haqları olsaydı özlərinin mədəni, iqtisadi və siyasi cəhətdən tərəqqiləri uğrunda öz əlləri ilə namünasib qeyd və şərtsiz çalışsaydılar, İranın vəziyyəti bu hala düşməz, məşrutə və qanun əsasi ki, hədsiz və saysız qurbanlar verməklə ələ gəlmişdir, əsərsiz qalmazdı. buna görə əgər bu üsul min illər davam edərsə mümkün deyil İran xalqı fəqir,

nikbət və biçarəlik dəryasından nicat tapıb tərəqqi və təkamül yoluna qədəm qoya bilsin və müstəbid, xunxar və biatifə ünsürlərin əlindən nicat tapmağa müvəffəq olsun. Əgər bu mənhus üsul baqi qalarsa siyasi firqələr və sair demokratik sazmanlardan hətta kiçik faydalar belə hasil olmayacaqdır. Liza ayrı bir çarə yoxdur, çox tez bir surətdə gərək qanun əsasinin icra və təkмили yolunda ciddən işə başlayıb milli hökumətin əməli edilməsini aşığıdan, yəni xalq içindən və camaatın geniş tudələrinin ehtiyacı üzərindən əyalət və vilayətdə yaşayan xalqların xüsusiyyətləri pəyəsindən qurmaq. Məhəlli ixtiyarat və fedrasiyon üsulunun səthi və sadə şəkli olan əyalət və vilayət əncümənləri təza bir fikir deyildir. Müasir və mütərəqqi ölkələrdən əlavə qədim tarixi və böyük məmləkətlərdə belə naçar olmuşlar ki, xalqın və millətlərin xüsusiyyətini nəzərdə tutub onların əllərini öz daxili işlərində açıq qoysunlar.

Böyük Daryuşun məmləkət təqsimatı fəqət və fəqət bu təbii ehtiyac üzərində vücuda gəlmişdi. Qədim İrənin satrapnişinlikləri bugünkü fedrasiyon və xudmuxtarlıq (avtonomi) üsulunun ibtidai şəkildən başqa bir şey deyildir. Hənuz İrənda mərsüm olan şahənşahlıq ünvanının bundan başqa bir təbir və təfsiri yoxdur.

Mərkəziyyəti əgər diktatorluq və xüdsərlik və zurguluqdan ötrü saxlamaq istəsək başqa bir sözdür və əgər istəsək onu məmləkətin mərkəziyyəti və demokrasi hökumətin başda duranı tanıyaq, o vaxt məcburuq o əyalət və vilayətlərin ki, qəvi milli və mədəni xüsusiyyətləri vardır, onlara icazə verək öz daxili işlərində azad və muxtar olsunlar ki, bu vəsilə ilə mərkəzlə mənəvi rabitə qüvvətlənə bilsin.

Vəqta ki, biz Azərbaycanın xüsusiyyətindən bəhs edirik və deyirik ki, bu geniş torpaqda dörd milyon yarım Azərbaycanlı yaşayır və bu camaatın dil, adab və rüsum cəhətindən İrənin başqa əyalətləri ilə böyük fərqi vardır. vəqta ki, biz istəyərək bu xalq öz fərhəngi işlərində və öz torpağının abadlığında dəxələt etsin, hərgiz mərkəziyyətin əleyhinə olmayıb, bəlkə onun qüvvətlənməsinə çalışmış oluruq.

Bəzi qısa fikirli adamlar xəyal edirlər ki, zor ilə, o da çomaq və hov - cəncal gücü ilə bir xalqın dilini, xüsusiyyətini, adab və rüsumunu ortadan aparmaq mümkündür. Bu xam xəyal ilə onlar səy edirlər əşxası vadar və məcbur etsinlər ki, hətta Azərbaycanın uzaq kəndlərində belə öz ana dilindən başqa bir dil bilməyən kəndçilər üçün fars dilində danışsınlar. Bunlar təsəvvür edirlər ki, İrənin xalqını aldatmaq üçün yaratdıqları milli vəhdət sözü fəqət libasları və dilləri məsnui surətdə birləşdirmək vasitəsilə mümkün olacaqdır. Bunlar bilmirlər ki, dilin rişəsi anaların sinəsindən və xalqın adab və rüsumu ocaqlar başından qalxır. Nə qədər analar diri və ocaqlar yanmaqdadır, bir xalqın dilini və adab rüsumunu əvəz etmək mümkün olan işlərdən deyildir. Milli birlik o vaxt müyəsər ola bilər ki, xalqın hamısı öz xüsusiyyətini və daxili azadlığını saxlamaqla tərəqqi edib bir - birilə müsəvi ola bilsin.

Azərbaycan xalqı mərkəzin çürümüş və kəsif ricalının siyasəti sayəsində özünün istedad, qabiliyyət və zəkasına baxmayaraq hər qism azadlıq və ixtiyardan məhrum edilmişdir. Onun oğullarının öz ana dilində təhsil etmək imkanları olmamışdır.

Onun ziyalıları xalqın fərhəng, behdaşt və sair ehtiyaclarını rəf etmək üçün heç bir haqq və ixtiyara malik deyildir.

Onlar öz ana yurdlarında və özlərinin qızıl törədən torpaqlarında fəqir və biçarəlik halında yabançılar və əsirlər kimi yoxsul halda yaşamaqdadırlar. Onun şəxsiyyətini, dilini və milliyətini hər an təvhin və təhqir etməkdədirlər. Riza xanın şum siyasətinin mümsili və mərkəzi dövlətin rəsmi nümayəndəsi bəlkə Azərbaycan xalqı düşmənlərinin nümunəsi olan Əbdullah Müstəfinin vəhnavər və təhqiredici sözləri bayquş səsi kimi hənuz Azərbaycan xalqının qulaqlarında tənindəzdir. Bir müəyyən iddədən başqa bütün Azərbaycan xalqı özlərinin adına, şöhrtinə, miliyyətinə şədiddə bir surətdə əlaqəmənddir. Bunlar həmişə səy

etmişlər ki, Azərbaycanın azadlığı və səadəti və bununla bərabər bütün İranın azadlıq və səadəti uğrunda ciddən canfəşanlıq etsinlər.

Biz mətləbin uzanmasını nəzərdə tutub Azərbaycanı müşəşə tarixindən bəhs etmək istəmirik. Bu xalqın mənşəyi və babalarının (qəyur Medilərin) böyük bir dövlət təşkil edib uzun illərcə müstəqil siyasi həyat sürdüklərini də irəli çəkməyirik. Səfəvi sultanlarının Azərbaycan oğullarından təşkil etdiyi qızılbaş ordusunun bu günkü İranı təşkilində gördükləri böyük işlər və göstərdikləri böyük qəhrmanlıqlardan da bəhs etmirik, hətta İranı və Azərbaycanın məşrutə cərəyanında Səttarxanın bayrağı altında fədakarlıq göstərən Azərbaycan mücahidlərinin fəaliyyətlərini də ayrı mövqeyə saxlayırıq.

Şeyx Məhəmməd Xiyabaninin azadlıq uğrunda başladığı qiyamı və bundan sonra meydana çıxan bütün qiyamlar və azadixahlıq hərəkatlarını da şərh verə bilməyəcəyik. Biz deyirik: Azərbaycan torpağında dörd milyonluq bir xalq yaşayır ki, onlar özlərinin qovmiyyətlərini təşxis vermişlər, özlərinə məxsus dilləri və ayrı bir adab rüsumları vardır. Bu xalq deyir ki, biz istəyirik ki, İranın istiqlaliyyətini və tamamiyyətini hifz etməklə bərabər öz daxili işlərimizi idarə etməkdə muxtar və azad olaq, edə bilək ki, öz evimizi öz meyl və iradəmizlə idarə edək və milli, məhəlli ehtiyaclarımızı öz gücümüzlə rəf edək.

Azərbaycan deyir: Təhran bizim dərdimizə yetişmir və bizim ehtiyaclarımızı təşxis verib çarə etməkdən acizdir. Bizim fərhəngimizin tərəqqisindən cilovgirlik edir. Bizim ana dilimizi təhqir edib başqa vətəndaşlarımız kimi sərbəst yaşamağa yol vermir. Bununla belə biz oradan rabitə mizi kəsmək iddiasında deyilik. Məmləkətimizin külli və ümumi qanunlarına itaət edəcəyik. Məclis Şurai Milidə və mərkəzi hökumətdə dəxalət və şirkət etməliyik. fars dilinin dövlət dili olmaq şərti ilə milli mədrəsələrimizdə öz dilimiz ilə bərabər tədris etməyə imkan verəcəyik. Amma bunların hamısı ilə bərabər özümüz üçün bu haqqa qailik ki, gərək öz evimizin sahibi və ixtiyardarı olub, onu öz səliqəmizlə idarə etmək imkanına malik olaq.

Necə ki, yuxarıda dedik biz təza bir iş başlamamışıq, illərdən bəri dir ki, minlərcə Azərbaycan azadixahları və mütəfəkkirləri münfərid və dəstəcəmi bir surətdə bu müqəddəs fikir və ali məqsəd yolunda ki, Azərbaycanın və İranın həqiqi azadlıq və istiqlalının payası gərək onun üzərində qurulsun, mübarizə etmiş gizlin və açıq surətdə Azərbaycanlıları fərhəng azadlığı və xudmuxtarlıq üçün mübarizəyə dəvət etmişlər.

İndi ki, demokrasi məmləkətlərin qəhrəman cavanlarının mübarizəsi sayəsində faşizmin əsasi yığılmış və millətlərin başqa millətlər üzərində ağılıq nəzəriyyəsinin puç bir iddia olduğu isbata yetmiş və bütün dünya millətlərinin sərbəst bir surətdə öz müqəddəratını təyin etməkləri mənsurlar və peymanlar vasitəsilə elan olunmuşdur, bu halda Azərbaycan xalqı və Azərbaycan azadixahları təbiidir ki, münfərid və mütəfərriqə halında azadlıq mübarizələrini idamə verə bilməzlər, ona görə lazım gəlirdi, bu mübarizəyə rəhbərlik etmək üçün möhkəm və münəzzəm bir firqə təşkilatı vücuda gəlsin. Azərbaycan Demokrat Firqəsi bu ehtiyacdən doğulmuş bir təşkilatdır. O təşkilat bütün demokratik və azadixah şəxsləri öz sırasına dəvət etməklə bir milli mərkəzi siql vücuda gətirəcək, Azərbaycan xalqını azadlıq hədəfinə doğru sövq edəcəkdir və bu vasitə ilə İran millətinin tərəqqi və təkamül yolunu açacaqdır.

Əlbəttə bu firqənin proqram və əsasnaməsi çox tezliklə konqrə tərəfindən təsvib və xalq arasında intişar tapacaqdır. Bununla bərabər Müəssislər Heyəti bu vasitə ilə firqənin əsasi nəzərini ümum xalqa elan etməklə onları öz sıralarına çağırmağa başlamışdır.

Əziz həmvətənlər ! Budur, böyük tarixi mübarizə dövrü başlanır Azərbaycan Demokrat Firqəsi təbəqə və sinif fərqi nəzərdə tutmayaraq öz təşkilatında üzv olmağa və müqəddəs milli mübarizədə şirkət etməyə çağırır.

Bu firqənin qapıları, oğrular və xainlərdən başqa ümum Azərbaycan xalqının üzünə açıqdır. Hər kəs bizim şüarlarımızı və məqsədlərimizi qəbul edərsə çox tezliklə özünü firqə təşkilatına üzv yazdırmalı və Azərbaycanın və ümum İranın azadlıq ələmdarının sırasına daxil olmalıdır.

Bizim Şüarlarımız Bunlardır

1- İranın istiqlal və təmamiyyətini saxlamaqla bərabər Azərbaycan xəliqinə daxili azadlıq və mədəni muxtariyyət verilməlidir ki, edə bilsin özünün fərhəngi yolunda və Azərbaycanın abadlaşması və tərəqqisi üçün ümum məmləkətin adılanə qanunlarını gözləməklə bərabər öz sərniviştını təyin etsin.

2- Bu mənzuru həyata keçirmək üçün çox tezliklə Əyalət və Vilayət Əncümənlərini intixab edib işə başlamalıdır. Bu əncümənlər fərhəngi, behdaştı və iqtisad sahəsində fəaliyyət göstərməklə bərabər qanun əsası mucibincə təmam dövlət işçilərinin əməliyatını təftiş edib onların təğyir və təbdilində izhar nəzər edəcəkdir.

3- Azərbaycanın ibtidayi məktəblərində üç kilasa qədər dərslər fəqət Azərbaycan dilində aparılmalıdır və üç kilasdan yuxarı dövlət dili olmaq üzrə fars dili də Azərbaycan dili ilə yanaşı tədris edilməlidir. Azərbaycanda milli darulfununun təşkili Demokrat Firqəsinin əsas məqsədlərindən biridir.

4- Azərbaycan Demokrat Firqəsi sənaye və fabrikaların genişlənməsinə ciddi çalışacaq və səy edəcək ki, mövcud fabrikaları təkmil etməklə bərabər işsizliyi rəf etmək üçün, əl və maşın sənayeini genişləndirmək üçün vəsilələr yaradıb təza fabrikalar vicuda gətirsin.

5- Ticarətin genişlənməsini, Azərbaycan Demokrat Firqəsi çox lazim və ciddi məsələlərdən hesab edir. Bu günə qədər ticarət yollarının bağı qallması çoxlu kəndlilərin, məxsusən bağdarların və xırda maliklərin sərvətlərinin əllərindən çıxmasına və onların dilənçi halına düşməsinə səbəb olmuşdur.

Bunun qabağını almaq məqsədi ilə Demokrat Firqəsi bazar tapmaq və Azərbaycan əmtiələrinin xaricə çıxarılması üçün tranzit yolları axtarmaq işinə ciddi iqdəm etməyi və bu vəsilə ilə ümumi sərvətin nüqsanının qabağını almasını nəzərdə tutmuşdur.

6 - Demokrat Firqəsinin əsas məqsədlərindən biri də Azərbaycan şəhərlərinin abadlaşmasıdır. Bu məqsuda çatmaq üçün Firqə səy edəcək ki, çox tezliklə şəhər əncümənlərinin qanunu təğyir tapıb şəhər əhalisinə müstəqil bir surətdə şəhərin abadlığına çalışıb onları abırümənd və müasir hala salmağa imkan verilsin. Məxsusən Təbriz şəhərinin su ilə təmin edilməsi Azərbaycan Demokrat Firqəsinin çox fəvri- cari məsələlərindəndir.

7 - Azərbaycan Demokrat Firqəsinin müəssisləri gözəl bilirlər ki, məmləkətin sərvət tovlid edəni və iqtisadi qüvvəsi kəndlilərin qüvətli qoludur. Ona görə bu Firqə edə bilənməz ki, kəndçilər arasında vicuda gələn hərəkəti nəzərə almasın. Buna görə də Firqə səy edəcəkdir ki, kəndlilərin ehtiyaclarını təmin etmək üçün əsaslı qədəmlər götürülsün. Məxsusən kəndli ilə ərbabların arasında müəyyən bir hüdud təyin etmək və bəzi ərbablar tərəfindən ixtira edilmiş qeyri- qanuni vergilərin qabağını almaq Demokrat Firqəsinin fəvri vəzifələrindəndir.

Firqə səy edəcək bu məsələ elə bir surətdə həll edilsin ki, həm kəndlilər razı qalsın və həmdə maliklər özlərinin gələcəyindən itminan hasil edib, rəğbətlə kəndlərinin və öz məmləkətlərinin abadlığına çalışsınlar.

Xalisə yerləri və Azərbaycanı tərək edib qaçan və Azərbaycan xəlqinin zəhmətlərinin məhsulunu Tehrandə və sayır şəhərlərdə məsrəf edən ərbablərin yerləri, əgər tezlik ilə Azərbaycana müraciət etməsələr, Demokrat Fırqəsinin əsasnaməsinə müvafiq olaraq kəndlilərin ixtiyarına verilməlidir. Biz özlərinin eys və nuşundan ötəri Azərbaycanın sərvətini xaricə aparənları Azərbaycanlı hesab etmirik. Əgər onlar Azərbaycana qayıtmaqdan imtina etsələr, onlar üçün Azərbaycanda bir haq qail dəyilik. Bundan əlavə Fırqə çalışacaq ki, çox səhl və sadə bir surətdə Azərbaycan kəndlilərinin əksəriyyətini torpaq və əkin aletləri cəhətdən təmin etsin.

8 - Demokrat Fırqəsinin mühüm vəzifələrindən biri də işsizliklə mübarizə etməkdir. İndidən bu xəter çox ciddi bir surətdə özünü göstərməkdə dir.

Gələcəkdə bu sel gündən - günə qüvətlənəcəkdir. Mərkəzi dövlət və məhəlli məmurlar tərəfindən bu xüsusda heç bir iş görülməmişdir. Əgər iş bu minval ilə davam edərsə, Azərbaycan xəlqinin əksəriyyəti fəna bir hala düşməyə məhkumdur. Fırqə çalışır bu xəterin qabağını almaq üçün ciddi tədbirlər görülsün. Hələlik fabrikaların təsisi, ticarətin genişlənməsi, əkinçi təşkilatlarının təsis edilməsi, dəmir və şosa yolların çəkilməsi kimi tədbirlər, mümkündür bir qədər faydalı olsun.

9- İntixabat qanununda Azərbaycanın haqqında böyük zülm edilmişdir. Dəqiq iltilaata görə bu ölkədə dörd miliondan yuxarı Azərbaycanlı yaşamaqdadır. Bu qeyri adılanə qanun mucibincə Azərbaycana məclis- şovrai millidə, 20- vəkil yeri verilmişdir. Bu qətiyyə mütənasib bir bölgü dəyildir. Azərbaycan Demokrat Fırqəsi səy edəcək Azərbaycan nüfusuna nisbət vəkil intixab etmə haqqı olsun. Bu təqəribən məclis nümayəndələrinin üçdə birini təşkil edə bilər.

Azərbaycan Demokrat Fırqəsi məclis intixabatının mütləqən azad olması tərəfdarıdır. O, dövlət işçilərinin daxili və xarici, həmçinin pulluların qorxutmaq və aldatmaq yolu ilə intixabat işinə qarışmalarına ciddən müxalifət edəcəkdir. İntixabat gərək təmam- İranda ani- vahiddə başlanıb, çox səri bir surətdə qurtarsın.

10- Azərbaycan Demokrat Fırqəsi fasıd, müxtəlis və rüşvə alan şəxslər ilə ki dövlət idarələrinə soxulmuşlar, ciddi mübarizə edəcək və dövlət məmurları arasında saleh və dürüstkar şəxslərdən qədirdanlıq edəcək. Məxsusən Fırqə çalışacaq onların maaşları və zindəganlıq şəraitləri elə islah olsun ki, onlar üçün oğurluq və xəyanət etməyə bahana qalmasın, onlar eliyə bilsinlər ki, özləri üçün abırlı həyat vicuda gətirsinlər.

11- Demokrat Fırqəsi səy edəcək Azərbaycanda alınan vergilərin yarısından yuxarısı Azərbaycanın öz ehtiyaclarına sərf edilsin və qeyri- müstəqim vergilər ciddi surətdə azalsın.

12- Azərbaycan Demokrat Fırqəsi bütün demokratik dövlətlər, məxsusən müttəfiqlərlə dostluq saxlamaq tərəfdarıdır və bu dostluğu davam etdirmək üçün çalışacaq mərkəzdə və şəhərlərdə İran ilə müttəfiq demokratik dövlətlər arasında dostluğu pozmaq istəyən xain ünsürlərin əllərini ictimai, siyasi və dövləti işlərdən kənar etsin.

Budur Demokrat Fırqəsinin yaradanların əsl məqsədləri.

Biz ümidvaruq ki, hər bir vətənpərəst Azərbaycanlı istər Azərbaycanın daxilində və ya Azərbaycandan xaricdə bu müqəddəs məqsədə çatmaq üçün bizimlə həmməsəda və əl bir olacaqdır. Təbii dir ki, insan əvvəl əgər öz evini islah etməsə məhəllə, şəhər və ya məmləkət üçün işləyə bilənməz.

Biz əvəl öz evimiz olan Azərbaycandan başlayırıq və inanırıq ki, Azərbaycanın islah və tərəqqisi İranın tərəqqisinə səbəb olacaqdır və vətənimiz bu vasitə ilə quldurların və mürtəcelərin çəngalından nicat tapacaqdır.

Yaşasın Demokrat Azərbaycan!

Yaşasın Müstəqil və Azad İran!

Yaşasın İran və Azərbaycan azadlığının həqiqi məşədarı olan Azərbaycan Demokrat Fırqəsi!

(imzalar)- 14 şəhrivər

Firqəmiz İşə Başladı

Düşənbə günü firqəmizin müraciətnaməsi 1 intişar tapdı. Bu müraciətnamə xalqımız tərəfindən geniş təvəccəh və böyük rəğbət ilə qarşılandı. Minlərcə Azərbaycanlı Azərbaycan şəhərlərində müraciətnamə yapışdırılmış divarların qabağında toplanıb ürək döyüntüsü ilə onu axıra qədər oxudu, düşündü, alqışladı. Bu vasitə ilə səadət və azadlığı üçün yol açıldığını hiss etdi.

Bu isti istiqbal və hərarətli təvəccöh göstərdi ki, tutduğumuz yol düz və intixab etdiyimiz hədəf doğrudur.

Bizim başqa firqələr kimi xalqı cəlb etməkdən ötrü ali sözlər ilə deyil, həqiqi yol göstərmək məqsədilə əməli tədbirlər vasitəsilə işə başladığımızı xalq özü çox gözəl bir surətdə təxsis verdiyi üçündür ki, müraciətnaməmiz ümumxalq tərəfindən bu qədər həvəs və rəğbət ilə qarşılanmağa səbəb olur.

Müraciətnaməmizin dili olduqca aydın və sərih idi. Burada xalqın istəkləri, arzuları, ehtiyacları açıq-aydın bir surətdə göstərilmişdi.

Biz İranın istiqlalına əlaqəmənd olduğumuz ilə bərabər Azərbaycan xalqının fərhəngki ixtiyaratı və öz müqəddəratını öz gücü ilə təmin etməsini arzu edirik.

Biz öz dilimizdə fərhəng, behdaşt və dövlət idarəsi tələb edirik. Öz dilimizdə kitabımız, ruznaməmiz və ədəbiyyatımız azad bir surətdə vücuda gəlmək ilə xalqımızın mütərəqqi bir xalq olmasına imkan verilməlidir.

Biz birinci növbədə öz evimiz olan Azərbaycandan başlayıb buranın tərəqqisini təmin etməyə çalışırıq. Bunun üçün çox sadə və təbii bir təşkilat vücuda gətirməyi ciddən tələb edirik. Bu təşkilat İran qanuni-əsasi payəsni təşkil edən əyalət və vilayət əncümənləridir.

Əyalət və vilayət əncümənləri təzə bir təşkilat deyildir. Onun böyük və tarixi keçmişi vardır. İran xalqları azadlıq və məşrutə almaq işində Azərbaycan xalqının əyalət əncüməninin fəaliyyətinə və fədakarlığına borcludur. Ona görə də müstəbidlər və azadlıq düşmənləri birinci növbədə bu təşkilatı ortadan çıxarmağa müvəffəq olmuşdur.

Firqəmiz xalqın iradə və gücünə dayanaraq bu haqqı alacaq, onun vasitəsi ilə xalqın azadlığını və ölkənin tərəqqisini təmin edəcəkdir.

Firqəmiz milli bir firqə olduğu üçün sinif və təbəqə nəzərdə tutmayıb ümum camaatı öz bayrağı altına çağırır. Bu vasitə ilə mərkəz və hökumət və yerli məmurların ləyaqətsizliyi nəticəsində meydana çıxan nifaq və bəzi yaramaz ünsürlərin narəva hərəkətləri sayəsində törənən hərcü-mərc və şuluqluğa xatimə verəcəkdir.

Qəzetimiz firqənin naşiri-əfkarı olduğu üçün müraciətnamənin əsaslarını unutmayıb, yeri gəldikcə onun təbir və təfsirinə çalışacaq və xalqı milli azadlıq üçün mübarizəyə hazırlayacaqdır.

Biz bilirik ki, Azərbaycan xalqının daxili və xarici düşmənləri firqəmizin meydana çıxmasına yara-salar1 günəşdən qorxan kimi qorxuya düşüb ziddimizə qalxacaqlar.

Qəzetimiz bu xain ünsürlər ilə şədid mübarizə etdiyinə görə oxucular üçün fəvqəladə bir surətdə cəlbətəvəccöh olacaqdır.

Bu şanlı vuruşmalarda biz qətən qalib çıxmalıyıq. Çünki yolumuz doğru və məqsədimiz müqəddəsdir. Biz rəşid bir millitin haqq və ixtiyarı üçün mübarizə edirik.

Azərbaycan xalqı öz azadlığını almaqla bütün İran xalqlarını da əsarətdən xilas edəcəkdir.

«Azərbaycan» no 1. 5 sentyabr 1945-ci il 14 shehriver

1 Məqsəd—Azərbaycan Demokrat Firqəsinin 12 şəhrivər 1324-cü il tarixli (3 sentyabr, 1945-ci il) nəşr etdiyi müraciətnaməsidir.

2 Orijinalda «xəffaş» yazılmışdır.

Ruznaməmizin¹ Dili

Ruznaməmiz Azərbaycan dilinə artıq əhəmiyyət verəcəkdir. Bizim dilimiz düşmənlərin boş iddialarına baxmayaraq çox geniş və qəni bir dildir. Onun kökü xalqımızın qanında və ürəyindədir. Biz onu ana südü ilə əmib vətənimizin ruhnəvaz havası ilə tənəffüs etmişik. Ona tohin edənlər, onu təhmili və məsnui göstərmək istəyənlər bizim həqiqi düşmənlərimizdir.

Çox xain və əcnəbi ünsürlər qərinələr ilə bu gözəl dili ortadan qaldırmağa çalışmışlar. Onun tərəqqisinə və yaşamasına mane olmaq məqsədilə məxsusən ən qəddar azadlıq düşmənləri. var qüvvəsini sərf etmişdir. Bununla belə o sarsılmaz və möhkəm bir halda xalqın içərisində qalib öz mövqeyini saxlamış, bu vasitə ilə mədəni və mütərəqqi bir dil olduğunu isbata yetirmişdir.

Azərbaycan dili deymi bir dil deyildir. Onun böyük xalq, geniş camaat qüvvəsi kimi arxası vardır. Dilimiz xalqın yaratdığı dastanlar, zərbüməsəllər, hekayə və nağıllar vasitəsi ilə dünyanın ən böyük dilləri ilə rəqabət edə bilər. Şairlərimiz, ədiblərimiz bu dil vasitəsi ilə öz ehsasatlarını və öz hunər və sənətlərini vücuda Gətirib xalqın nəzərini cəlb elə bilirlər.

Bizim vəzifəmiz onu genişləndirmək, onu müasir hala salmaq, onun gözəlliklərini, incəliklərini toz-torpaq arasından çıxarıb təmiz və ali bir zərf içində xalqa təqdim etməkdən ibarətdir.

Azərbaycan dili o qədər qüvvətli və onun sərf və nəhv qaydaları o qədər möhkəm və təbiidir ki, hətta onun içinə varid edilmiş Fars və Ərəb kəlmələri ixrac edilsə belə onunla böyük fikirləri, ali məqsədləri yazıb şərh vermək mümkündür. Lakin biz xalqın istedadını nəzərdə tutub bu işi nəgəhani bir surətdə görməyə ehtiyac hiss etmirik.

Əqidəmizə görə, yazı gərək xalqın danışdığı və anladığı bir metodla davam tapsın. Məqsədimiz ədəbi müsabiqə deyil. Xalqı başa salmaq, ona həqiqəti aşkar bir surətdə göstərməkdir. O cəhətdən biz xalq

tərəfindən qəbul edilib işlənən ərəb və fars kəlmələrini müvəqqəti olsa belə saxlamaq lüzumunu inkar etmirik. Lakin onları öz dilimizin qaydalarına tətbiq edib ahənginə uyğun bir hala gətirməliyik.

Dünyada bnr dil tapılmaz ki, o tamamilə müstəqil olsun və qonşu dillərin təsirinə düşməsin. Bizim Azərbaycan dili də Azərbaycanın tarixi və coğrafi mövqeyinə görə əcnəbi dillərin təsirindən kənarda qalmamışdır. İstər-istəməz bir çox əcnəbi sözlər xalqımızın ağzına düşmüş, mürurizaman ilə milliləşmişdir. Biz dilin təkamülünü nəzərdə tutub o kəlmələrdən istifadə etməyi lazım bilirik. Lakin bundan sui-istifadə edib dil və yazını qəlizləşdirmək, vəhşi və mənası anlaşılmaz kəlmələri hesaba qatmağa ciddən müxalifət etməliyik.

Azərbaycan yazıcıları qəbul etdikləri bu çətin və ağır vəzifəni iman və əqidə ilə ifa etməklə dilimizin gözəlliyini və onun tərəqqi və təkamülünü təmin edəcəklərinə bizim ciddi imanımız vardır.

«Azərbaycan» № 1, 5 sentyabr 1945-ci il. 14 shehriver

1- 1945-ci ilin sentyabrın 5-də nəşr olunmuş Azərbaycan Demokrat Fırqəsinin mərkəzi orqanı «Azərbaycan» qəzetidir

İki Yol Ayrıcında Bizim Axır Sözümüz

Tehrandan gələn xəbərlər İran xalqlarının iki yol ayrıcında qərar tutduqlarını göstərir.

Yç aydan əlavədir ki, mərkəzdə rəsmi və qanuni bir hökumət yoxdur. Əksəriyyət güc ilə Sədr1 hökumətini və ya onun nəzərini xalqa təhvil etməyə çalışır. Milli ünsürlər irtica xətərini hiss edib əksəriyyətin tədbirləri ilə çox ciddi bir surətdə mübarizə aparırlar.

Müharibə nəticəsində meydana çıxan, zahiri demokratik üsulu belə məhv etməyə başlamışlar. Eşitdiyimizə görə demokratik cəmiyyətlər qadağan edilmiş, azadixah qəzetlər qapadılmışdır. Bu cərəyanı İngiltərə xarici vəzirinin İran haqqında irad etdiyi nitqi qüvvətləndirmişdir.

Zahirdə irticai cərəyanın şüarları çox parlaq və aldadcıdır. Bu hoqqabazlıq və şəyyadlıq ilə meydana atılan şüardır ki, dalında diktatorluq, quldurluq və istibdad gizlənmişdir. Bunlar vətənpərvərlik və istiqlal pərdəsi altında azadlıq hərəkatını pozmağa çalışırlar. İden və Bevin bu göstərişlər ilə günahı öz müttəfiqləri olan Şuralar İttifaqının üstünə salmağa çalışırlar. Bizim Şuralar İttifaqının siyasətindən və cavabından xəbərimiz yoxdur. Ancaq bunu bilirik ki, tamam bu təbliğat azadlıq hərəkatının qabağını almaq, demokrat dəstələrini biganəpərəstlik ilə ittiham edib meydandan qaçıрмаq məqsədi ilə başlanmışdır.

Bu təsadüfi deyildir ki, Seyid Ziya və onun tərəfdarları Mister Bevin və Mister İdenin sözlərini eynən təkrar etməkdədirlər. Bunların hamısı bir çeşmədən suiçir. İranda qatı bir irticai dövlət yaratmaq, o dövlətin noxtasını London siyasətmədarlarının əlinə tapşırmaq niyyətindədirlər. Təzə bir Riza xan, müasir bir İran Hitleri vücudə gətirməyə çalışırlar. Azərbaycan camaatı bu macərəyə qanı soyuqluqla baxa bilməz.

Tam ağırlıq bizim arxamıza düşmüşdür. Hər kəs yerindən tez durur Azərbaycan hesabına məqam qazanmaq, vəzarət və sərvət əldə etməyə çalışır.

Azərbaycan azadlıq ələmdarı olduğu üçün Tehranda çevrilən fırıladaqlara qurban ola bilməz.

Biz demokratiya və azadlığı var qüvvəmizlə saxlamağa and içmişik. Təzə bir Hitler meydana çıxsa da, onun Azərbaycana yolu ola bilməz. Təzə Riza xanlığ fikrinə düşən xainlərin Azərbaycanda hakimiyyət sürmək arzusu ürəklərində qalacaqdır.

Azərbaycan özü öz işlərini idarə etməyə qadirdir. Əgər Tehran hoqqabazları Londondan aldıkları ilham üzrə azadlığı məhv etməkdə davam edərsələr biz bir qədəm irəli qoyub tamamilə oradan qəti-rabitə etməyə məcbur olacayıq.

Qoy mürtəcelər, azadlıq və demokratiya üsulu əleyhinə çalışanlar öz hesablarını düşünsünlər və öz təkliflərini bir dəfə qəti surətdə anlasınlər.

Tehran hökuməti gərək bilsin ki, o, iki yol ayrıcında dayanmışdır. Azərbaycan öz yolunu intixab etmiş, o azadlıq və demokratiya üsuluna doğru gedəcəkdir. Əgər Tehran irtica yolunu intixab edərsə xudahafiz buyurub Azərbaycansız yoluna davam etsin.

Budur bizim axır sözüümüz.

«Azərbaycan» no 1, 5 sentyabr 1945-ci il. 14 shehriver

1 Məqsəd Sədrüləşrafın başçılıq etdiyi İran dövlət kabi-nəsidir.

Firqəmiz İrəli Gedir

Müraciətnamə intişar tapdıqdan sonra xalqda Firqəmizə nisbət böyük rəğbət meydana çıxmışdır. Hər gün şəhərin müxtəlif təbəqələrindən davtələblər dəstə - dəstə axıb təşkilatımızın müvəqqəti mərkəzinə gəlir üzv yazılmazğa çalışırlar. Qədim əzadixahlar və imtahan vermiş demokratlar istər yazı vasitəsilə istərsə şəxsən bizim başladığımız böyük işi təbrik etməyə çalışırlar.

Eşitdiyimizə görə bəzi gözü açıq və düşüncəli ruhanilər mənbərlərdə xalqı bu müqəddəs təşkilata yazılmağa təşviq etmişlər. Get - gedə bədbinlik, suizənn, tərəddüd və iki ürəklik azalmaqda, xoşbinlik, ümid və inam artmaqdadır.

Roşənfikr və cavan nəsillər təşkilatımıza artıq əlaqə və məhəbbətlə yanaşmaqdadır.

Şüarlarımız əməli və doğru olduğu üçün xalqın ruhunda böyük iymən və etiqad vücuda gətirmişdir.

Sakitlik və əmniyyət tərəfdarı olduğumuz və bunu əmələn isbat etməyə çalışdığımız üçündür ki, istər kənədlərdə, istər şəhərlərdə, Firqəmiz çox səri qədəmlər ilə irəli getməyə başlamışdır. Firqəmizə yazılmaq istəyənlərin şəhər və kənədlərin görkəmli və sağlam adamlarından olması, bizim xətt hərəkətimizin doğru olduğunu göstərməkdədir.

Çox yerdə təbii bir surətdə konfranslar, mitinəqlər və yığıncaqlar təşkil edilib müraciətnaməmizin ətrafında xalqa tövzihat verilmişdir.

Azərbaycan xalqı bu təşkilata çox uzun müddətdir ki, ehtiyac his edirdi, ona görə müraciətnaməmiz onun tərəfindən çox tez anlaşılıb qəbul edilməkdədir.

Dilimiz sadə, yolumuz düz və məqsədimiz aydın olduğu üçün xalq bizi tanıyıb anlamaqda çətinlik çəkmir.

Dil məsələsi, ixtiyar məsələsi, kəndçilər ilə ərbablar arasında çıxan ixtilafların sülh və saziş yolu ilə həl edilməsi, sənaye və ticarətin tərəqqi və tövsiəsi Azərbaycan xalqının fikrini işğal edib onu daimən düşünməyə vadar edən məsələdir.

Firqəmiz bu məsələləri çox sadə bir yol ilə həl etməyi meydana sürdüyü üçündür ki, xalq ona yaxınlaşmaq, onun müsislərini tanıyıb öyrənmək ilə bərabər onun göstərdiyi yolu təqib etməyə başlamışdır.

«Azərbaycan», nömrə 2, şəhərvirin 17 si, 1324 cü il

Əyalət Əncüməni

Əyalət əncüməni bizim qanuni haqqımızdır. Azərbaycanlılar onu silah gücü və qurbanlıqlar verməklə qazanmışdır. Biz onu təşkil etmək üçün heç bir qüvvədən icazə almağa məcbur deyilik.

Bu günə qədər müstəbidlər, məşrutə hökumətini öz əllərində alət edən və azadlıq düşmənləri bizim bu məşru haqqımızı paymal etməyə müvəffəq olmuşlar. İndi dünya dəyişib, demokratlıq və azadlıq cəbhəsi qalib çıxmışdır. İrtica və istibdad qüvvəsi məhv olmağa məhkum edilmişdir. Ona görə biz fürsətdən isti-fadə edib haqqımızı öz gücümüzə almalıyıq.

Tehran artıq öz zalimanə iradəsini bizə təhmil etməyə qadir deyildir. Bizim yolumuz aydın və aşkardır. Azadlığı alıb, onu əməli təşkilat vasitəsi ilə saxlamalıyıq.

Komitəmiz çox tez bir surətdə böyüməyə başlamışdır. Bu bizim azadlığımızın zamini ola bilər. Lakin bu kafi deyildir. Firqə siyasi və ictimai bir təşkilatdır və xalqı hidayət və təşkil edə bilər. Lakin ona hökumət edə bilməz. Xalqa hökumət edə bilən təşkilat əyalət əncüməni olacaqdır.

Bu əncümən gərək demokratik üsul ilə ümumxalq tərəfindən seçilsin. Bütün dövlət idarələri və onların başında duranlar öz işlərində bu ali dövlət təşkilatına tabe olub onun göstərişlərini icra etməyə məcburdurlar.

Azərbaycan əyalət əncüməninə böyük siyasi mənası vardır. Bu əncümən Tehran və İranın ayrı şəhərlərində baş qaldırmış irtica və ziddi-demokratik cərəyanına möhkəm bir yumruq və dişsındıran bir cavab olacaqdır.

Tehran irticai bizim əncümənin adını eşitdikdə titrəyib əl-ayağını itirməyə məcbur olacaqdır.

Azərbaycan Əyalət Əncüməni tək Azərbaycan məsələsinin həlli deyildir, bütün azadlıq məsələsinin həlli deməkdir.

Biz mərkəzdə və sair şəhərlərdə hürməyə başlayan müxaliflərə cavab verməyə belə tənəzzül etmək fikrində deyilik. Biz işə və əmələ əhəmiyyət veririk. Əməl, xainlər ilə xadimləri daha gözəl surətdə tanıda bilər.

Azərbaycanlıların möhkəm bir məsəli vardır, deyərlər: (İt hürər karvan keçər).

«Azərbaycan» № 2, 8 sentyabr 1945-ci il. 17 shehriver

Hamı Bilməlidir

Firqəmiz hərə - mərə və şuluqluq ilə birəhmanə bir surətdə mübarizə edir.

Xalqın canı , malı , namusu hərgunə tərüzdən məsun olmalıdır.

İstər kəndlərdə, istər şəhərlərdə qanuni hökm olmadan heç bir kəsin evinə girmək olmaz. Heç kəsə tovhin və təhqir olunmağa yol verilməz.

Zor deyib ictimai və siyasi adlardan su istifadə edənlər birəhmanə surətdə təqib olunub cəzalanacaqlar.

Xalqın malına və hüququna təcavüz edən dövlət məmurları da qanun yolu ilə təqib olunub şədidd mücazatlara məhkum edilməlidirlər.

Xalq gərək adilənə qanunlar və demokrasi dövlət bayrağı altında rahat və asudəlik ilə öz işinə məşğul olub rahat yaşaya bilsin. Bu bizim təqib etdiyimiz ən mühüm vəzifələrimizdəndir.

Maliklər ilə rəiyyət arasında çıxan ixtilafı sülh və saziş yolu ilə adilənə bir surətdə həll etmək lazımdır. Həddindən təcavüz edib qeyri qanuni vergilər vasitəsilə rəiyyəti soyub soğana döndərən ərbablar və mövqeyindən istifadə edib şəxsi mənafeyindən ötrü ərbab ilə kəndli arasında düşmənlik və vuruşma törədən macərəcu və yalançı kəndli tərəfdarları – hər ikisi Azərbaycan xalqının düşmənidir.

Azərbaycan xalqı öz haqq və ixtiyarını almaq yolunda birləşməli, bir ailənin əfradı kimi əl ələ verməlidir. Nifaq yaradanlar bu böyük məqsədi xaldar edirlər.

Azərbaycana və azadlığa əlaqəmənd olanlar birinci növbə də nifaq və qardaş qanı tökməyə çalışan pis ünsürlər ilə mübarizə etməlidirlər.

Azadlıq əmniyyətə bağlıdır.

Zor və quldurluq hər kəsin tərəfindən olursa pis və qəbihdir, onunla gərək ciddi mübarizə aparılsın.

«Azərbaycan» nömrə 2 , şəhrivər 17

Ayrı Bir Yol Yoxdur

Eşitdiyimizə görə Tehranın vəziyyəti çox qaranlıqdır. Dövlət və məclisin əksəriyyətini təşkil edən mürtəcə ünsürlər qanunu ayaqları altına alıb çox vəhşiyanə və qəddaranə bir surətdə azadlıq ilə mübarizəyə girişmişlər.

Bu mübarizə birinci növbədə azadixah mətbuatın qanunsızcasına toqifi və azadixah hissələrin fişar və sıxıntı altına alınması, ikinci növbədə diktatorluq, zülm və fişara müxalifət göstərən əfsərlər və nizamilərin qoşundan ixrac edilib abi-havası zəhərli olan şəhərlərə sürgün edilməsi şəklində meydana çıxmışdır.

Ziyalı əfsərlər və azadlıq uğrunda mübarizə edən əskərlərin sayı gündən-günə artmaqdadır. Bunlar artəşi, sərbazlığı təhqir və tohin edib, onları millət əleyhinə qaldırıb qardaş qanı tökməyə vadar edən ərkane hərbi rəisi Ərfənin¹ apardığı xainanə siyasəti ilə ciddən mübarizə aparmaqdadırlar.

Xorasan hadisəsi qətən sadə bir ittifaq deyilmiş, görünür bütün hərbi qüvvələrdə irticaya qarşı böyük bir nifrət hissi oyanmışdır.

Mərkəzi dövlətin apardığı kəsif siyasət şimal şəhərlərində böyük müxalifət cərəyanı və nifrəthissi oyatmışdır. Bu nifrət bəzi yerlərdə ciddi şuriş halı almağa başlamışdır. Aldığımız xəbərlərə görə Türkmənlər Gənbədiqabus şəhərini işğal edib, Gürqanı mühasirəyə salmışlar. Mərkəz kəklilik kimi başını qara quylamaqla, xalqın ehsasatının üzərinə pərdə çəkmək istəyir.

Bu xətti-hərəkət çox qorxulu və çox xətərnək bir xətti-hərəkətdir. Hətta Riza xan belə əvvəl işə girişdikdə bu cür gobudluqla rəftar etməyə cürət etmirdi. Aldığımız xəbərlərə görə «Fərman» ruznaməsinin müdiri «Şahəndə», «İranema» ruznaməsinin müdiri Təfəzzüli «Rəhbərin» məsul işçilərindən Həkimini çapxanada və idarədə işləyirkən toqif edilmişlər.

Bu toqiflərin nəziri fəqət Məhəmmədəli Mirza-nın başladığı irticai əməliyyat zamanı, yəni məşhur Bağşah hadisəsində görülməmişdir.

Görünür Sədrüləşraf cavanlığını yada salıb, yenə də cəlladlıq şüglunu təkrar etmək fikrinə düşmüşdür.

Belə bir zamanda, Azərbaycan azadixahları bekar dura bilməzlər. Onların tarixi borcları və milli vəzifələri bu şədiddət irticain əleyhinə ciddi bir surətdə mübarizəyə girişmək idi. Bu mübarizə qətən əvvəl Azərbaycanın daxili əmniyyət və azadlığını təmin etməkdən başlanmalı idi.

İnkər etmək olmaz ki, Azərbaycanda bəzi dövlət məmurlarının ləyaqətsizliyi və mənafeyi bir-biri ilə müxalif olan təbəqələrin ziddiyyəti sayəsində bir neçə gün bundan qabağa qədər böyük şuriş və hərc-mərclik hiss olunurdu.

Azərbaycan azadixahları bu vəziyyəti nəzərə aldıkları üçündür ki, birinci növbədə əmniyyət vücuda gətirilməsi məsələsini ortaya sürməkdədirlər.

Biz bu xüsusda uzun mütlaliə etdikdən sonra yəqin hasil edirik ki, möhkəm bir təşkilat vücuda gəlməzsə gündən-günə qüvvətlənməkdə olan selin qabağını sədd etmək mümkün olmayacaq. Ona görə birinci növbədə böyük bir firqə yaratmağa təşəbbüs etdik.

Firqəmiz xalq tərəfindən geniş rəğbətlə istiqbal olundu. Yüzlərcə teleqraflar idarəmizə axmağa başladı.

Təşkilatımızdan daha əvvəl vücuda gələn partiyalar və cəmiyyətlər də xətti-hərəkətimizin düzgün olduğunu dərk edib, böyük həvəs və rəğbətlə bizə yaxınlaşmağa başladılar. Çox tez bir surətdə bütün Azərbaycanın sağlam fikirli adamları firqəmizin bayrağı altına toplanacaq, bu vasitə ilə burada möhkəm bir mərkəzi-siql vücuda gələcəkdir.

Əgər biz başqa firqələr kimi qeyri-əməli şüarlar ilə işə başlayıb böyük daşı götürsəydik qədən hədəfə yaxınlaşa bilməyəcək idik.

Ayrı bir yol ola bilməzdi. Çox sadə bir surətdə Azərbaycandan başladıq. Əvvəl buranı hərə-mərclikdən saxladıq və öz evlərimizi qarət və yıxmaqdan qorumaq lazım gəlirdi. Sonra da gələcək üçün böyük bir qədəm götürməyə ehtiyac var idi. O qədəm, məxsusən indi götürülməli idi.

Tehran irticai qüvvət tapsaydı, biz iş görmək səhldir, hətta danışmaq imkanına belə malik ola bilməzdik.

Fürsətdən istifadə edə bilmək özü böyük istedad və ləyaqət istəyir. Biz fürsəti əldən verməyə razı ola bilməzdik.

Fürsət bizə qurbanlar bahasına mal olmuş qanuni-əsasını diriltmək imkanı vücuda gətirmişdir.

Əyalət Əncüməni və məhəlli Muxtariyyət məsələsi qanuni-əsasının əsas və köküdür. Biz irticain zəəfindən istifadə edib onu əməli bir surətdə həyata keçirməliyik. Fürsəti əldən verdikdən sonra peşimanlıq fayda verməz. «Daldan atılan daş topuğa dəyər». Bu köhnə bir Azərbaycan məsələsidir. Onu heç bir vaxt unutmaq olmaz. Ərəblər «Və fittəəxir afat» demişlər. Bu doğru sözdür.

İndi Azərbaycan xalqının əlinə böyük bir fürsət düşmüşdür. Bundan istifadə etməmək xəyanətdir.

Bu kimi fürsətləri Azərbaycan azadixahları mövhum sözlərə inanıb mükərrər surətdə əldən vermişlər. Əgər Sərdari-Milli Tehrana inanmasaydı, əgər Şeyx Məhəmməd Xiyabani xain, yalançı və min üzlü müşavirlərinin sözlərinə əhəmiyyət verməsəydi, əgər Lahuti-yə xəyanət edən yalançı pəhləvanlar dara çəkilsəydi indi nə tək Azərbaycan bəlkə bütün İran dünyanın ən mütərəqqi, ən demokrat ölkələrindən biri olmuşdu. Bu səhvlər daima nəzərdə tutulub müzəbzəb və mürəddəd adamların xainanə təlqinlərinə qulaq asmayıb öz gücümüzə bel bağlamalıyıq.

Azadlığı və azadixahlığı özlərinə dükən qayırib hər bir ciddi işi ixlal edənlərin həqiqi simalarını açıb xalqa göstərin!

Onların, yəni o maskalı azadixahların hiylələri nəticəsindədir ki, İran məşrutəsi kağız üstündə qalan əsərsiz bir dua və tilsim halına düşmüşdür.

C

«Azərbaycan» no 3, 12 sentyabr 1945-ci il. 21 shehriver

1 Məqsəd vaxtı ilə İran ordusunun baş qərargahı rəisi olmuş General Həsən Ərfə dir.

Güc Birlikdədir

Aldığımız rəsmi məlumatlara görə Hizbe Tudei İranın Azərbaycan təşkilatı axırıncı geniş əyaləti konfransında Firqəmizin müraciətnaməsini diqqətlə müzakirə etdikdən sonra onu xalqımızın ehtiyaclarına dahi uyğun və munasib təşxis vermişdir. Bu konfrans müraciətnamə və Firqəmizin təşkil xəbrini çox şadlıq ilə istiqbal edib, Azərbaycan xalqının səadətini onun şüarlarında gördüyü üçün, bir çox siyasi səbəbləri nəzərə alaraq Hizbein mərkəzi komitəsilə ilə əlaqəni kəsib Firqə ilə birləşməyə qərara almışdır.

Bu xalqımızın birliyi və azadlığı yolunda böyük bir qədəmdir.

Biz Hizbe Tudeye İranın Azərbaycan təşkilatına rəhbərlik edən vətənpərəst və azadixah şəxslərin bu böyük fədakarlıqlarını səmim qələblə alqışlayırıq.

Bu qəhrəman Firqəçilər bizim xətt və hərəkətimizi doğruğunu etiraf edərək, alətmış mindən ziyadə nüfusa malik olan bir təşkilatı Firqəyə yapışdırmaqla Azərbaycan xalqı üçün gözəl bir nümunə olacaqlar.

Hizbe Tudeyi İran Firqəmizə öz şüarları ilə gəlməyə çalışır. O bizim şüarlarımızı tamamiylə qəbul edir, bizim getdiyimiz yol ilə getmək istəyir.

Bizim yolumuz çox düz və aydın bir yoldur. Biz təbəqəti mübarizə aparmaq fikrində deyilik. Firqə tam mənasilə milli Firqədir. ovna oğru, xain və qanun əsasımızın düşmənlərindən başqa hər bir Azərbaycanlı üzv ola bilər.

Biz milli sənayemizi yüksəltməyə, ticarətimiz üçün dünya bazarlarına yol açmağa, kəndlilər ilə ərbablar arasında çıxan ixtilafı sülh yolu ilə həll etməyə çalışırıq. Hizbe Tudeyi İran başçıları bunların hamısını qəbul edib həyata keçirməyə bizə şərəftə üzərində qovl vermişlər.

Bununla belə bu Hizbin üç sənhədən bəri apardığı mübarizə hərgiz onudula bilməz. Hizbe Tudei İranın məxsusən Faşizm əleyhinə apardığı qəhrəmananə mübarizəni biz həmişə iftixar ilə xatırlamalıyıq.

Bu gündən etibarən Tudə təşkilatı tarixə keçir. Bbiz onun böyük işləri ilə bərabr səhvlərini də nəzərdə saxlamalıyıq. Tudə üzvləri arasına soxulmuş yabancı ünsürlərin zərərini Firqənin öz rəhbərləri də inkar etmək fikrində deyildir. Biz onlar ilə əl ələ verdikdən sonra istifadəcu, yalançı və fasıd ünsürlərin təza təşkilatdan uzaqlaşdırılmasını təmin edəcəik.

Biz hamının eşidib bildiyi babalar sözü ilə bu tarixi yaddaştığımızı qurtarıyıq:

Güc birlikddir !

Mir Cəfər Pişəvəri

«Azərbaycan». nömrə 5, şəhriv 26

Dözülməz Cinayət

Cinayət..! Oxucularımız əlbəttə təəccüb edəcəklər, dözülməz cinayət..! Bu cinayət nədən ibarətdir. Sani kimdir və kimə qarşı cinayət edilir?

Bəşəriyyət aləminin inkişafı və insan mədəniyyətinin əsrlər boyu tərəqqiyyəti nəticəsində bəşər cəmiyyətində bir para qəti və labüd üsullar vücuda gəlmişdir ki, avam demişkən sünni və şeyə bu üsullara inanır.

Dünyada olan bütün mədəni millətlərin qəbul və təsdiq etdikləri üsullardan birisi də milliyyət azadlığı prinsipidir. Məsələn beynəlmiləl hüquq məcmuələrində dərc olub və dünyanın əzəmətli demokrat dövlətləri tərəfindən təsdiq edilən Atlantik mənşurunda deyilir:

Hər xalqın müqəddəratı öz tərəfindən təyin edilməlidir. Milliyyət azadlığı və hər xalqın öz müqəddəratını təyin etmə işində azad və muxtar olması nə kimi təfərrüat və üsullardan təşkil tapır?

Dil azadlığı, milli mədəniyyət azadlığı və sairə iqtisadi, siyasi və ictimai azadlıqlar bu məsələnin əsas prinsipləridir.

Azərbaycan milləti dünyanın ən qədim və mədəni xalqlarından birisidir.

Azərbaycanın üç min ildən artıq parlaq tarixi var.

Bütün dünya ədəbiyyatında görkəmli yer tutan şairləri var. Belə böyük bir xalqın özünə layiq tarixi, milliyyəti, dili və ictimai xüsusiyyəti vardır. Bu dil ana dilimiz həacı Mirzə Həsən Rüşdiyyənin dediyi kimi, Azərbaycan dili-bu dil beş milyondan artıq nüfusu olan qəhrəman, mübariz və azadixah bir xalqın dilidir. Məqaləmizin ünvanını təşkil edən dözülməz cinayət hitlerizmin məhv olması ilə bütün dünyada puça çıxmış mənfur irq nəzəriyyəsinin amilləri Tehran mürtəcelərinin mədrəsələrdə, məhkəmələrdə və dövlət idarələrində bizim müqəddəs və doğma ana dilimizə qarşı olan bir cinayətdir.

Məsum Azərbaycan uşaqları çürümüş faşizmin tərəfdarları olan Tehran zımamdarlarının hakimliyi nəticəsində öz əziz ana dillərində təhsil etməkdən məhrum qalmışlar.

Əcəb zülmüdür! 20-ci əsrdə Hitlerlər və Mussolinilər hökuməti demokrat qüvvələrin qabağında diz çöküb, məhv olduğu bir zamanda, Tehran mürtəceləri hələ də, yenə də bizim milli mövcudiyyətimizi və tarixi varlığını inkar edərək mədrəsələrdə yüz minlərlə azərbaycanlı balalarının dilini kəsirlər. Onun Səttarxan və Şeyx Məhəmməd Xiyabanidən yadigar qalan əziz gövhərini tapdalayırlar. Budur bizim haqqımızda olan dözülməz cinayət...!

Bu cür dözülməz cinayətlərdən tənqə gəlib öz mübariz varlığını Azərbaycan demokrat firqəsində görə Azərbaycan xalqı daha bu zümlərə son qoyacaq və özü üçün qanuniəsasiyyə uyğun əyaləti və vilayət əncüməni və milli muxtariyyət yaradacaqdır.

Səməndər

«Azərbaycan» no 3, 12 sentyabr 1945-ci il. 21 shehriver

Siyasi Firqənin Afəti

Bir firqə və ya cəmiyyət təşkil olar-olmaz salim, xeyirxah və fədakar şəxslər ilə bərabər bir iddə istifadəçi, yalançı və ictimai təşkilatları vəsilə qərar verib, özlərinə sərvət və saman qayımağa çalışan ünsürlər və leşxorlar kimi onun ətrafına hücum edirlər. Bunu biz bu vaxta qədər meydana çıxan siyasi firqələrin hamısında görmüşük.

Bunlar xüsusi istifadə yolunda heç bir rəzalət və alçaqlıqdan çəkinməzlər. Bunların töhmət, iftira, yalan ad qoymaq kimi kəsif hərbləri vardır.

Bu parazit ünsürlər xarici və siyasi düşmənlərdən daha xətərlidirlər. Xarici düşməni tanıyıb onun əleyhinə mübarizə aparmaq asandır, lakin müftəxor və istifadəçi ünsürlər təşkilatın içərisini çürüdüb onu iflic hala sala bilərlər.

Bunlar cürbəcür şəkildə qabağa çıxmağa bilər. Kəndlərdə boynuyogunluq və qolçomaqlıq göstərən illərdən bəri davam edən düşmənlilikləri şədidləşdirmək və ondan maddi istifadə etməyə çalışırlar. Şəhərdə dövlət idarələrinə soxulub orada isti bir vəzifə tutmaq və bu vasitə ilə sui-istifadə etməyə can atırlar. hər şəkildə və hər mühitdə olur-olsun bunlar yol tapıb firqə adından istifadə etməyə, xalqa zor deyir, özlərinin xüsusi işlərini qabaqdan aparmağa səy edirlər.

Qədim azadlıq və məşrutə hərəkatından istifadə edib, vəzifə, sərvət və şəxsiyyət qazanıb istibdada xidmət edən maskalı azadixahlar az deyildir. Onları siz də yaxşı tanıyırsınız. Təzə vücuda gələn firqəyə bunlar yol tapa bilər. Çalışaq firqəmiz bu kimi müzəvvir və fasid ünsürlərin əllərində alət olmasın.

Məqsədimiz ali, fikrimiz böyükdür. Böyük işi napak əllər ilə görmək olmaz. Təzahürçü, lovğa və yalançı pəhləvanlardan pəhriz edin. Xalqın mal, can və namusuna göz tikən pis ünsürlərə əvvəldən içərinizə yol verməyin. Qorxaq və ikiüzlü adamlardan qaçın, bunlar sizi yarıyolda qoya bilərlər.

«Mən başımı saxlamaq üçün qarışmışdım» deyənləri çox görmüşük. O adamların zahiri sizi aldatmasın. Başını saxlamaq istəyib düşmənlərə bəli deyən adamları əvvəldən firqəyə yol verməyin. Qoy onlar gedib ayrı vasitə ilə başlarını saxlasınlar.

Biz heç kəsi güc ilə firqəmizə yazdırmaq fikrində deyilik. Xalqın hüsn-rəğbəti və təvəccəhi bizə kifayət edər. Fəqət kəndlər və şəhərlərdən sel kimi axıb gələn camaata bel bağlamalıyıq.

Bizim böyük və ağır vəzifəmiz bu camaatı təşkil etmək və onun irada və qüdrətini ciddi surətdə xalq azadlığı yolunda işə salmaqdır.

Doğrudur biz bütün xalqı, sinif və təbəqə nəzərdə tutulmadan firqəmizə qəbul edirik. Vəli bu o demək deyil ki, biz azadixahlıq və vətənimizin tərəqqiyə doğru getməsinə nəzərdən çıxarmışıq. Belə fikir etmək hərgiz doğru deyildir.

Biz vətənin və xalqın nicatını azadlıqda axtarıb və aramaqdayıq. Biz bunu gözəl bilirik ki, xalqımızın əksəriyyətini təşkil edən kəndlilər bu günə qədər hər bir haqq və ixtiyardan məhrum qalmışlar. Biz bilirik ki, işsizlik xalqımızın böyük bir hissəsini fəlakətə və ölümə sövq etmişdir. Bizə məlumdur ki, fəhlələrimizin hüququnu təmin etmək üçün hələ də rəsmi bir qanun əldə yoxdur. Eyni zamanda biz hiss edirik ki,

Ərəblərin bəziləri kəndlərdə vüsətlənməkdə olan kəndli hərəkətindən qorxuya düşüb yerlərin abadlığına, çeşmələrin təmirinə iqdam etmək fikrində deyildirlər. Hətta bəzi yerlərdə xirmənlər bilə təklif haldadır. Bəzi istifadəçi ünsürlər malik ilə ərəb arasında ixtilafı şiddətləndirib bulanıq sudan balıq tutmağa çalışırlar.

Bunların hamısını bildiyimiz üçündür ki, biz ölkədə qanuni bir rejim, mötədil bir vəziyyət meydana gətirməyə iqdam etmişik. Çün təbiidir ki, kəndli ilə ərəb, fəhlə ilə sahibkarın mənafeyi çox vaxt bir-birinə müvafiq gəlməz. Lakin bir qisim mənfəətlər var ki, onlar müştərək hesab oluna bilər.

Məsələn, əmniyyət, xalqın siyasi azadlığı, məhkəmə və qanunlardan müsəvi surətdə hər bir vətəndaşın istifadə etmək imkanı, əslən fəhlə ilə sahibkar və ərəb ilə rəiyyət arasında çıxma bilən ixtilafı aradan aparmaq üçün möhkəm bir qanun vücuda gətirilməsi kimi məsələlər vardır ki, biz onu çox tezliklə və birinci növbədə həll etməliyik.

Bunların hamısı mümkün olan işlərdəndir. Lakin siz çalışın iş pis adamların əlinə düşməsin.

Mir Cəfər Pişəvəri

«Azərbaycan» № 4, 25 şəhrivər, 16 sentyabr, 1945-ci il.

Ağayi Pişəvərinin Nitqinin Muxtəsəri

Şəhriyər ayının 19- da tebrizin Şir u Xürşid teatrının slonunun ağayi Pişəvəri Azərbaycan Demokrat Firqəsinin təsisi və onun şüarları mövzuunda saat yarımliq müfəssəl bəyanat verdi. Biz burada onun xülasəsini oxucularımızın nəzərinə təqdim edirik.

Ağayi Pişəvəri: Təqribən il yarım bundan əvvəl bu salonda İrənin bu müharibədən salım çıxıb öz istiqlalını hifz edəcəyini dəlillərlə isbat etmişdim. İndi də o əqidəm baqıdır. Bu xüsusda bir söz ola bilməz. Çünki dünyanın ən böyük simaları bu xüsusda İrə millətlərinə təmin vermişlər.

Əslən istiqlal mövzuu qabil bəhs bir mövzu deildir. Kimsə onu inkar etmək istəmir. Sabıq demokrat firqəsinin rəhbərlərindən mərhum Müsavat bizə istiqlal sözünü ortaya atmamağı tövsiyə edirdi və deyirdi ki, bu məsələ məşkül və qabil bəhs olduğu vaxt mörvid bəhs olabılır. İrə istiqlalı hətmi və qeyriqabil bəhs mövzulardandır.

Mən bu məsələni məxsusən irəli çəkdim ki, firqəmizin aydın və aşkar olan şüarları müğrizlər tərəfindən suitəbir olunmasın.

Burada ağayi Pişəvəri havada İrə xəritəsini tərsim edərək əlavə edir: Mən açıq deyirəm bizim sözümüz və tələbatımız bu nəqşədən xaricdə deyildir. Biz İrə sərhədi daxilində danışıyıq. Bir dəfə hamı bunu nəzərdə tutursa danışıb anlamaq üçün asan olacaqdır.

Bu məclis mənim ikinci müfəssəl nitqimi xatirə gətirə bilər. O gün mən 16 min Azərbaycanlı tərəfindən məclisə intixab olunmuşdum. Ola bilsin o nitqi eşidənlərdən burada bir çoxları hazırdır. Mən o gün məmləkətin vəziyyətini nəzərə alıb dedim bir vəkil vasitəsi ilə məmləkəti fəlakətdən qorumaq olmaz. O gün mən çox mütəəssir idim. Zira sadə bir kargər böyük şövq və təssür ilə mənim çiyimdən öpüb «Get səni allaha tapışırıdım. Bəlkə bizim dərdlərimizə çarə edə biləsən» demişdi. Mən bilirdim məmləkətin məxsusən Tehranın hazırkı şəraiti durduqca mən o kişinin arzusunu əncam verməyə müvəffəq ola bilməyəcəyəm. Ona görə mən bu gün xalqa müraciət edib kömək istədim və dedim: Vəkil tək başına heç bir iş görəbilməz: Xalq özü əl- ələ verib öz dərdlərinə çarə tapəmalıdırlar.

Tehrana gedib məclisə varid olduqdan sonra yəs və naümidliyim şiddətləndi. Orada minlərlə telqraflar və təzəllüm əriyzələrinin cavabsız qaldığını gördüm: Şövq və həvəs ilə təşkilinə çalışdığımız Azadi fraksiyonuna varid olan şəxslərin çox kiçik və qərəzəməz məqsədlər dalınca getdiklərini seyr etdim. Bütün məclis və dövlət təşkilatının beş ucu muğrız oğru, yalançı və hoqqabaz mürtəcələr əlində alət olduğunu bir daha təcrübədə anlamağa müvəffəq oldum.

Bu müşahidat mənim ruhumda böyük təsir bağışladı. Bilirdim məclis kürsülərini qəsb edən xainlərlə mənim suyum bir arxa getmiyəcək və hiss edirdim ki, bu yol kəsənlər dəstəsi mənim aralarına girməyimə asanlıq ilə razı olmayacaqlar. Ona görə fürsətdən istifadə edib sözlərimi dedim. Məni 16 min rəy ilə intixab edib məclisə göndərən Azərbaycan xalqının ehtiyaclarını sayıb söylədim. Sözlərimi böyük bir diqqət və dərin bir sükut ilə eşidib təsdiq etdilər. Lakin təsdiqlər xəyanətlərini gizlətmək üçün qara bir pərdədən başqa bir şey deyildi. Fırsət əllərinə düşən kimi də «Bu Azərbaycanlı rahat oturan adama bənzəməyir bunu buradan uzaqlaşdırmaq lazımdır» deyib etibarnaməmlə tülkülə yaraşan alçaqlıq ilə müxalifət etdilər.

Bununla belə məyus olmayıb Cibheyi Azadi ətrafına toplanan azadixahların köməyi ilə mübarizəyə başladım. Əfsus ki, hərərətli məqalələr, şiddətli cümlələrimiz təsirsiz və cavabsız qaldı. Tehran təkan yedi amma irticaa doğru, amma xalqların hüququnu ayaqlar altında payəməl etməyə doğru.

Vəziyyət biləxərə elə bir ağır hal aldı ki, artıq Tehrandan oturub məqalə yazmaqdan ya nitq etməkdən bir nəticə olabilməyəcəyini yəqin etdim. Naçar bir il bundan əvvəl Təbrizdə uzun uzadı bəhs etdiyimiz məsələ ətrafında düşünməyə başladım.

Bu çox sadə bir tədbir idi. Mənim Təbriz məsləkdaşlarımdan çoxusu Tehrandan bir iş çıxmayacağını irəli çəkib dedilər: Azərbaycandan başlamalı, buranı əvvəl islah etməli, Azərbaycan xalqının öz gücü ilə burada milli Hökumət vicuda gətirəməliyik. Tehran, irticanın başı, istibdadın mərkəzidir. O, ətrafda baş qalldıran bütün hərəkatlərə müxalifdir. Birinci növbədə oradan göz yumub müstəqimən burada iş görməliyik.

Bu fikrərin həqiqəti o vaxt nəzərimdə daha aşkar bir surətdə cümlə etdi ki, dövlətin məsul məmurları ilə Azərbaycan xalqının təzəllüm və dadxahlıq telqrafları haqqında müzakirə etdim

Məsələn Bəyat dedi, mən radio vasitəsi ilə müraciət etmişəm artıq xalq ərizə və telqraf vasitəsi ilə özünə zəhmət verməməlidir. Başqaları daha acı, daha şədidd cavab verdilər.

Sədr dedi, bir telqraf olmasın, min telqraf olsun mən bu kimi boş sözlərə cavab belə verməyəcəyəm.

Bu sözlərin ayri cavabı ola bilməzdi. Gərək xalqa müraciət etmək. Xalqın yumuruğunun gücü ilə azadlığı təmin etmək! Bu süarla mən Təbriz azadixahlarının təklifi üzrə Tehrandan Azərbaycana hərəkat etdim.

Burada yaxın məsləkdaşlarım ilə bir daha ciddi surətdə İranın və Azərbaycanın daxili xarici vəziyyətini təcziyə və təhlil etdikdən sonra bu böyük fikiri əməli etmək üçün böyük müstəqil bir fırqa yaratmaq lüzumunu anladım.

Bu fırqa dünyanın təqib edib, anlayıb tanıdığı demokrat ünvanının altında olmalı idi. Biz də ünvanı qəbul edib xalqı onun ətrafına toplanmağa dəvət etmək məqsədi ilə keçən düşnəbə günü böyük bir müraciətnamə intişar verdik.

Bu müraciətnamə Azərbaycan xalqının uzun müddətdən bəri hiss etdiyi ehtiyaclar uğrunda mübarizə etdiyi haqq və ixtiyar üzərində yazılmışdır.

Biz Azərbaycan xalqının azadlıq yolunda apardığı mübarizə tarixini unuda bilmərik. Tehəran irticai Azərbaycana böyük zərbələr vurmuşdur. Biz orada kök salmış istibdad rejimindən heç bir umud gözləyə bilmərik. Tehran Azərbaycanın həmişə fişar altında qalmasına çalışmışdır. Orada Hökumət sürən xain ünsürlər bizim başçılarımızı məhv və nabud edib milli gururumuzu sindirməkdən bir an belə sərfnəzər etməmişlər.

Azərbaycan xalqının böyük sərdarı Səttarxanın xainanə bir surətdə Tehrana çəkilib öldürülməsi hənuz unudulmamışdır.

Müstəbiddlər Səttarxana müdaxilə etməyi böyük bir günah hesab edib onu Ətabək Bağında mühasirəyə saldıqları günlərdə Tehranın küçə, xiyaban və evlərinə belə Bəxtiyarı tufəngçilərinin əlilə xalqın malı, canı və namusu tapdalanırdı. Mərkəz isə onları tənbeh etmək əvəzində xanlarını vizarət və sədarətə mənsub edirdi.

Tehran həmişə Azərbaycan adından vəhşət edib o adı ağzına alanlarla biyrəhmanə rəftar etmişdir. Buna Sərdar Millidən sonra Azərbaycanın iftixarı olan mərhum Şeyx Məhəmməd Xiyabanı haqqında gördükləri haqsızlıqları şahid göstərmək olar.

Mən şəxsən onun qatılı Hacı Müxbirülsəltənənin etibarı təsvib olan gün məclisdə bir ruznamə müxbiri siftilə hazır idim. O gün İran azadixahlarının qeyrətli nümayəndəsi mərhum Süleyman Mirza bu alçaq xayinin etibarnaməsi əleyhinə etiraz etdi. O çox hərəratli bir surətdə mərhum Şeyxin İran azadlığı yolunda göstərdiyi fədakarlıqları sayıb söylədi və Hacı Müxbirülsəltənə utanmadı, tiribun dalına gedib dedi: «Doğrudur mən onu öldürdüm lakin, bu böyük bir xidmət dir. Çünkü Xiyabanı məmləkətə xəyanət edirdi».

Azərbaycan qəhrəmanlarının qanı ilə qurulan Məclis Şura bu cəlladın etibarnaməsini qəbul edib millət nümayəndəsi adlandırdı. Sonra da bu xayın Rizaxan əmriylə on sənədən artıq İran dövlətinin rəisi oldu. Bu onun elədyi xiyənətinə padaş və zəhmət haqqı idi.

Tehran bu işi görməklə Azərbaycan naminə danışmağı böyük bir xəyanət hesab etdiyini sübuta yetirdi. Şeyxi çox gözəl tanıyırsız, çoxlarınız onun mənalı nitqlərini eşitməyə müvəffəq olmuşsuz. Mən sizdən soruşuram o İrana hansı xəyanti rəva görmüşdü?

Mən o vaxt «Həqiqət» ruznaməsində bir Azərbaycanlı kimi məclisin bu xainanə hərəkatinə şədid bir surətdə etiraz edib «Sizin xain adlandırdığınız məzarlar qarşısında təzim etməyi biz iftixar bilirik», kimi cəsuranə ibarət yazmaqla içərimdə şə'lələnməkdə olan milliyyət hissini təskin etməyə çalışdım.

Əcəba! Şeyxin xəyanəti və günahı Azərbaycanlı adı daşımaqdan başqa nə olabilərdi?

Mərhum Mirza Kuçuk Xanın Tehran haqqında çox acı bir sözü xatırıma gəldi. O deyirdi: «Tehran abad olmaq üçün bütün İran bərbad edilmişdi. İran abad olmaq üçün Tehranı bərbad etmək lazımdır». Mən bu sözü təsdiq edib Tehranı dağıdıb ortadan qaldırmağı tövsiyə etmirəm. Lakin bu sözdə bir doğruluq vardır ki, o da Tehranın xaricdə baş qaldıran azadlıq hərəkatları onların meydana sürdüyü böyük siymaları əleyhinə apardığı cəlladanə siyasətdən ibarətdir.

Həmin Mirza Kuçuk Xanın özü də çox vəhşiyana bir surətdə öldürülüb onun başı İran azadlığının gəddar düşməni olan Rizaxana töhfə göndərildi.

Azərbaycanın xalq və qəhrəman oğullarından Xorasanda qiyam edən mərhum Kolonel Məhəmməd Təqi Xan ilə də bu cinayəti işlətməkdən sərfənzər etmədilər.

Bunların hamısı göstərir ki, Tehrandə kök salmış irtica və istibdad qüvvəsi xaricdə vicuda gələn azadlıq hərəkatlarını yatırmaq işində heç bir cinayətdən geri dormayacaqdır.

Bu cinayətlərə xatimə vermək üçün oranın qüdrətini məhəlli və milli ixtiyarlar vasitəsi ilə sındırmaq lazım gəlir.

Bu işdə Azərbaycan həmişə olduğu kimi indi də pişqədəm olmalıdır. Tehrandan azadlıq ummaq böyük iştibahdır. Orada azadlıq mübarizəsi aparən dəstələrin əl qolları bağlanmışdır.

Təbiidir, Rizaxan yıxılan gün biz istədiyimiz milli Hökuməti vicuda gətirə bilməzdik. O vaxt inqilabdan bəhs edənlərin cavabında mən «Ajir» ruznaməsində bu işin qeyri mümkün olduğunu isbata çalışmışdım. O gün milli

hərəkət və inqilab cərəyanını idarə etməyə qadir bir siyasi fırqə yox idi. Rəhbərsiz inqilab nəticə verə bilməzdi. Amma indi vəziyyət tamamilə dəyişmiş uç illə yarımlıq mübarizədə təza qüvvələr və möhkəm siyasi cəmiyyətlər meydana çıxmışdır.

İndi mən inqilabdan bəhs etmək və onu ortaya sürmək fikrində deyiləm. Mən istəyirəm deyim ki, bu gün xalqımız əgər öz haqq və ixtiyarını almağa iqdam edərsə onu əməli etmək imkanı vardır.

Mərkəzi işğal etmiş istibdad Hökuməti özünün ləyaqətsizliyin artıq isbat etmişdir. Məclis Şuradan heç ümid gözləmək olmaz. Orada yer tutan müstəbidlər sənədən artıqdır ki, sadə bir qanun keçirməyə müvəffəq olmamışlar.

Məşrutə və milli Hökumətin vicuda gəlməsi birinci növbədə məmləkətin büdcəsini yəni dəxl - xərcini təyin etməkdən ibarətdir.

Fəransanın inqilabı kimi bizim məşrutə inqilabı da bu məsələni həyata keçirmək yolunda vicuda gəlmişdir.

Bizim ondördüncü məclisimiz isə bu məsələni həll etməyə qadir olmamışdır. İndi alınan maliyyətlər və sərf edilən pulların hamısı qeyri qanunu və oğurluq hesab olunur.

Mənim vətənpərəst tanıdığım əşxasdan biri deyirdi ki, sən nitqlərinin birində qanuna ehtiram edib ona tabe` olmaqdan bəhs etmişdin.

Mən bunu inkar etmirəm. Qanun möhtərəmdir. Qanunsuz bir ölkədə ədalət, əmniyyət, insaniyyət ola bilməz. Vəli qanun hər iki tərəfdən möhtərəm tutulmalıdır.

Fəransa inqilabının böyük mütəfəkkiri Jan Jak Ruso özünün məşhur əsrlərinin birində belə deyir: «Peyman iki tərəfli olmalıdır, o, bir tərəfdən pozulsa, ikinci tərəf onu saxlamağa məcbur deyildir».

Rusonun nəzərində qanunlar xalq ilə dövlət arasında mütəqabil qərardan başqa bir şey deyildir. İndi bizim Hökumətimizin başında duranlar və məclisimizin əksəriyyətini təşkil edənlər özlərinin qoyduqları qanunlar və yazdıqları qəraradları pozub ayaq altına salmışlar. Ona görə biz o qanunları ləğv edilmiş hesab etməyə məcburuq.

Bundan əlavə onlar həmişə qanunu özləri üçün bir aləti məl`əbə qərar vermişlər. Hər vaxt azadlığı məhv etmək xalqın haqq və ixtiyarını ayaqlamaq lazımdır gəlsə, onları meydana çəkib istifadə etməyə çalışırlar. Xalqın nəfəs lazımdır olan qanunlar isə yaddan çıxarılıb arşivlərə verilmişdir.

Dostlarımdan biri Yəzdlilərin bir məsələni yazmışdı: Güya Yəzd şəhərində yalançı bir rövzəxan varmış ki, mənə bərə çıxdıqda qəşş edib arvatların üzərinə düşərmiş. Yəzdlilərdən biri axırda cana doyub demişdi: «Axund, mən nemiyyədənəm həmişə betərəfe bibi çəra qəşş mikoni?»

İndi bizim dövlət adamlarımızda qəşş edndə həmişə bibinin üstünə düşürlər. Yəni həmişə zalımanə qanunları meydana çıxarırlar. Adılanə qanunlardan heç bir əsər görmürük.

Biz Azərbaycanlılar qanunların əsasını və rişəsini böyük qurbanlıqlar bahasına almışıq. Mərkəzi Hökuməti özlərinin ata - babadan qalma irsi hesab edən xainlər onu əmələn silib, süpürüb gizlətmışlər. Bizim haqq və ixtiyarımızı təmin edən əyalət və vilayət əncümənləri qanunundan çox ildir bir əsər yoxdur. Mənə qanundan danışan ağadan buna cavab istərdim. Onun boş boğazlıqdan başqa bir hərbesi olabilməz.

Biz həqiqəti açıq - aydın bir surətdə xalqa göstərəməliyik. Bizim meydana atdığımız şuarların əsasını da qanun təşkil edir.

Biz millətlərin və xalqların ixtiyarını təmin etmiş qanun əsasını diriltəmk yolunda mübarizəyə başlamışıq. Qanun əsası, əyalət və vilayət əncüməni olmasa quru mənəsiz bir kağızdan ibarət ola bilər.

Qanuna ehtiram edib onu müqəddəs saydığımız üçündür ki, biz birinci növbədə ən böyük, ən əsas qanun - yəni əncümən əyaləti məsələsini həyata keçirmək istəyirik.

Mən bu sözləri fəqət indi burada deməyə başlamamışam. Bir neçə gün fürsətdən istifadə edib hazır olduğum Məclis Şurayı Milli də bundan daha şədiddə bir ləhn ilə çıxış edib nümayəndə adı daşıyan yalançı pəhləvanlardan bu xususta ciddi iş tələb etmişdim. Halbuki, onların bir qədəm belə xalqa doğru gəlmələrinə ümidim yox idi.

Dediym kimi içərimizdə fars məsələsi mocibincə «aşdan isti kasalar» (kaseyi əz aş dağtər) adamlar az deyildir. Dünən onlardan biri mənə irad edirdi ki, «yənə yazırsız Azərbaycan dövlət tərəfindən əhəmmiyyət verilmir, yənə deyirsiz Azərbaycandan alınan vergilər ora məsrəf olunan büdcədən çoxdur. Azərbaycan Tehrana elə bir böyük vergi vermir, biz gərək Tehrandan təşəkkür edək ki, bizə çox yaxşı baxır. Əgər Tehran olmasa biz acımızdan ölərik».

Bu adamın ağına mənəm şübhəm yoxdur. Lakin ləcbazlıq və höccət ilə öz yalan və müğrızanə sözlərini xağa təhəmil etmək görürsüz insanı nələr deməyə vadar edir?

Bu naxələf adama mən dedim: Aya bilirsənmi ki, iyirmi il tamam Rizaxan Azərbaycanlıya batmanı dörd qirana aldığı qəndi 18 qirana yedirdi? Aya anlamaq istəmirsən ki, Azərbaycanın zəhmətkeş dul arvadları bir qutu kibrit aldığı zaman bir riyalın ucdə ikisini məliyat verir? Həqiqət acıdır, lakin onu söyləməliyik. Mən məclisdə açıq surətdə dedim ki, «Bunu mən dəqiq hesab nəticəsində isbat edə bilərəm». Azərbaycan xalqına maarief büdcəsindən verilən pul adam başına təqsim edilərsə onu göstərən bir vahid tapmaq olmaz. Mən onu kibritə təbdil etdim. Nəticə bu çıxdı ki, hər bir nəfərə bir kibrit çöpündən az pay düşür.

O kor və kar adam o qədər xalqdan uzaqdır ki, bizim milli dəbistanlarda çalışan amuzgarlarımızın ayda otuz tımən hüquq alıb 12 saat çalışmalarından xəbəri ola bilmir. Ölsə də öz fəsaht və bəlağətinə o qədər məğrurdur ki, gündən aşkar olan bu həqiqəti inkar etməyə çalışır.

Təbiidir. Biz bu kimi fasid, ləcuc və fitnəcu adamların sözünə qulaq asıb öz tutduğumuz yoldan qayıtmalı deyilik. Mən ona dedim biz çalışıb məqsədimizi əldə edəcəyik. Əgər sən doğru deyirsən buyur düş qabağa, baxaq nə iş görəcəksən.

Bu kimi boş boğazlıqlara biz əhəmmiyyət verə bilmərik. İş və fəaliyyət lazımdır. Söz, ibarət və boşboğazlıq xalqı yorub məyus etmişdir.

Bizim görməli işimiz çox sadədir. Əvvəl şəhərimizi islah etmək üçün intixab etdiyimiz şəhər əncümni işə başlamalıdır. Tehran bizim bu sadə və təbii haqqımızı belə payəmal etmək istəyir. Neçə aydır ki, şəhər əhli öz evini abad etmək, öz mədəni və məhəlli işlərini yoluna salmaq üçün əncümən intixab etmişdir. Lakin vizarət keşvər onu həтта zalımanə və qanun əsasının ziddinə olan Pəhləvi qanunu ilə də təsdiq etmir.

Nəticədə şəhər köhnə qəbristan halına düşmüş onun küçə və xiyabanlarında gənd və kəsafət başdan aşmaqdadır.

Dünyada demokrasi namı daşıyan heç ölkə yoxdur ki, oranın şəhərdarı işlərinə dövlət müdaxilə edə bilsin. Rizaxanın vicuda gətirdiyi bu mənhus səddi sındırıb şəhər əncüməni işə başlamalı və şəhəri xərabazar halına düşməkdən nicat verməlidir.

Biz, su məsələsində gördük ki, sadə bir surətdə intixab etdiyimiz komision şəhərin mühüm məhəllələrini bir neçə gün sü ilə təmin edəbildi. Əgər bu iş idamə verilərsə böyük nəticələr əldə edilə bilər. Ayrı işlər də belədir. Gərək himmət edib işə girişmək. Tehranın xainlər əlində olan vizarətxanalarından bir dfəə umudu kəsmək lazımdır. Bundan əlavə mürtəcelərin vicuda gətirdiyi şəraitin təsirlərindən bütün İran hərə - mərəc halındadır. Mazəndaran və Gürganda olduğu kimi, İsfahan, Şiraz və sayir cənubu şəhərlərdə aşub və şurişlər baş qaldırmışdır. Tehranın özündə belə şuluqluğun qarşısını almağa dövlət qadir deyildir. Hökumət nizamı olduğuna baxmayaraq gecə saat ondan sonra şəhərdə görünmək qadağan edilmiş, lakin xalqın mal- canını hifz etmək mümkün olabilməmişdir.

Belə bir zamanda Azərbaycan demokrat firqəsi özünün böyük müraciətnaməsi ilə fəaliyyətə başlamışdır. Bir həftədən az olmayan bu müddətdə şəhərimizdə və bütün Azərbaycanda dərin bir sükut his edilir. Xalq bir mərkəz siql, bir pənahgah tapan kimi olmuşdur. Əmniyyət ümumunu təhdid edən hərəkətlər susdurulmuş, şuluqçu ünsürlər iskat edilməyə başlamışdır.

İndi Azərbaycan əmniyyət və aramış cəhətdən İranın ayrı yerlərinin hamısından qabaqdır. Firqə bu müvəffəqiyyəti falinik hesab edib, götürdüyü sülh və əmniyyəttələblik siyasətini təqib edəcəkdir.

E'lamıyyəmiz ətrafda olduqca dərin təsir buraxmışdır. Düşmənlərimiz, məxsusən, Tehrandə İran xalqlarının hüququnu ayaqları altına alan müstəbidd ünsürlər oxuyub titirəməyə başlamışlar.

Biz böyük bir firqə yaratmaqla dünyaya sabit edəcəyik ki, öz evimizi yabançı olmadan idarə etməyə ləyaqət və güdrətmiz vardır. (gurultulu alqışlar)

Firqəmizin barəsində mən çox müfəssəl məlumat vermək istəmirəm. Bu qədər deməliyəm ki, müraciətnaməmizi hətəmən oxumuşsuz, onun bütün Azərbaycanda böyük təsiri olduğu bundan bilinir ki, İrənı başdan- başa bürümüş olan şuluqluq və hərəc- mərelıkdən burada heç bir əsər yoxdur. İstər şəhərlərdə, istərsə də kəndlərdə xalq firqəyə etimad edib onun meydana atdığı əmniyyət süarını çox hüsn təvecehlə istıqbal edir. Azərbaycan indi tufanlı dərya kimi təlatümdə olan İrən məmləkətində sakit və aram bir cəzirə halındadır.

Tehrandə isə müraciətnaməmiz bomb kimi səslənmişdir. Onun orada çox az bir miqdarda intıřar edilməsinə baxmayaraq çox səri bir surətdə xalqın nəzərini cəlb etmişdir. Onun təsiri elə özünü zor ilə İrən xalqına təhmil edən Sədr kabinəsi mütəzəzil olmuş, irticain alçaq nökeri olan nümayəndələr əl ayaqlarını itirmişlər.

Çox ehtimal var ki, vurduğumuz böyük zərbənin əsərində Sədrin kabinəsi süqut edib, onun yerinə müvəqqəti olmaq üzrə bir muhəllil və ya azadixah kabinə gətirsinlər. Lakin bu uşaq aldadan tədbirləri bizi ilğfal edə bilməz. Bir günlük, beş günlük üçün yox, həmişə azadlığı təmin etmək üçün burada vicuda gətirməyə başladığımız mərkəzi siqli saxlamalı, onu mərkəzdə məhv etəmgə çalışan müstəbiddlərin başı üstündə möhkəm bir yumruq kimi tutmalıyıq.

Bundan əlavə, firqəmiz işə başladıqdan sonra vicuda gələn əmniyyət və aramlıq göstərdi ki, xalqımızın özünü idarə etməyə ləyaqəti vardır.

Məramnaməmizi hənuz intıřar verməyə fürsətimiz olmamışdır. Çox tez bir zamanda çağırılan firqə konqrəsində onu təsvib edib ümumun nəzərinə təqdim edəcəyik. Lakin əsası məqsədlərimiz xalqdan gizli deyildir. Onu biz müracitnaməmizdə sadə bir dil ilə yazıb göstərmişik.

Biz birinci növbədə əmniyyət, ondan sonra milli hərəkətimizi idarə və İrən azadlığını təmin etmək üçün əncümən əyalətidən ibarət olan bir mərkəz siql vicuda gətirməliyik.

Firqənin işi başqadır. Onu, dövlət və Hökumət yerinə qoymaq olmaz. O, xalqın gözünü açıb möhkəm bir intizam altına çəkmək, o vasitə ilə ümumun mənafeini təmin etməyə çalışır. Xalqın hüququ, fərdi və ictimai işlərini idarəetmək dövlət təşkilatının işidir. Bu təşkilat iyalət və vilayt əncümənləri şkilində ola biləcəkdir.

Əncümənlərin ixtiyaratı çox vəsidir. Onlar bütün dövlət idarələrinin işlərinə yetişə bilər və əyalətin malı, fərhəngi və behdaştı məsələlərini müstəqil bir surtdə müzakirə edib bu xüsuslarda ciddi tədbirlər görə bilər.

Qanun əsası bütün İrən xalqları və əyalətləri kimi, Azərbaycan xalqına da bu ixtiyarı vermişdir. Bildiyimiz kimi, Azərbaycan əncüməni İranın məşrutə tarixində böyük rol oynamışdır. O, əncümndə şirkət edənlərdən ağayi Rəfi (Nizamüldövlə)nin xoşbəxtanə burada təşrifləri vardır. Özləri də firqəmizin müəsislərindəndirlər. Aqayi Müstəşarüldövlə də bu tarixi əncümnin üzvlərindəndir.

Bu simalar biz Azərbaycan xalqının aldığı böyük haqq və ixtiyardan diri şahıd və möhkəm dəlil və mədrəkdirlər.

Burada böyük bir həqiqəti sizə gərək deyim. Bu mərufdur, deyirlər: «Haqqı almaq lazımdır, onu verənməzlər».

Mənim əqidəmə görə, bu kamil bir şüar deyildir. Mən deyirəm haqqı almaq şayəd ki, asan bir işdir. Onu saxlamaq şərtdir.

Əgər bizim qəhrəman məşrutəxahlarımız bu nöqtəyə təvəccəh edib ilğfal olmasaydılar, indi Azərbaycan, bəlkə İran tamamilə dünyanın ən azad, ən demokratik məmləkətlərindən biri olmuş və düçar olduğumuz fəqər, fəlakət, aclıq və səfalət qabağıma çıxmamışdı.

Azərbaycan xalqı qırx il bundan əvvəl təşkil etdiyi əncümən əyaləti vasitəsi ilə özünün siyasi rüşd, və istedadını sübut etmişdir.

Firqəmiz bu istedad və ləyaqəti dünyaya sabit edib onun qabağına çıxarılan maniələri ortadan qaldırmalıdır.

Demokratlıq ən mütərəqqi və ali bir fikirdir. Biz onu tam mənasıyla həyata keçirməyə çalışmalıyıq. Biz var qüvvəmiz ilə çalışacağıq ki, millət əfradının hamısı dövlət işlərinə müdaxilə edəbilsin və hər bir fərdin iradəsi məmləkətin müqddəratında müəssir olsun.

Bundan əlavə, qabağıımızda böyük islahat durmuşdur. Əvvəli kəndli ilə ərbablar arasında tövliid olmuş ixtilafları adılanə bir tərz ilə həll və rəf etməliyik. Sonra fərhang və behdaşt məsələsi bizcə ən böyük məsələlərdəndir. Fərhang və behdaştızsız bir millət öz istiqlal, həyat və azadlığını saxlaya bilməz.

Mən keçmiş nitqlərimin birində hənuz Fəransa, Aləman qüvvələrinin işğalı altında ikən həmin bu yerdə firəng millətinin yaşayıb azad bir surətdə öz həyatını idamə verəcəyini pişguluq etmişdim. Bu peyğəmbərlik deyil idi, mən o mədəni millətin fərhangindən, tarixi mübarizələrindən, bilik və behdaşta olan təvəccəhindən kamilən xəbərdar idim.

Bizim arzularımızdan ən böyüyü ümum xalqın savadlanmasıdır. Savadlı və sağlam xalq heç vaxt zülüm və fişara təhəmmül etməz. İnsanlarla heyvanlar arasında olan böyük fərq də bundan ibarətdir.

İnsan ictimai bir məxluqdur. O tək öz başına yaşarmır və onun məqsədi fəqət şəxsi həyatını təmin etmək deyildir. Bəşər ictima üçün yaşayır. Ona görə ictimain mənafeini şəxsi mənafeindən yuxarı tutmalıdır.

Hərəks öz başını saxlamaqdan üçün yaşasaydı, dünyada böyük simalar, fədakar qəhrəmanlar və öz canlarını vətən və millət yolunda fəda edən rəşid insanlar tapılmazdı. Bu fədakarlıq fəqət bilik, fərhang, təşkilat və əxlaq nəticəsidir. Biz gərək cəmaətin mənafeini öz şəxsi mənfəətlərimizə tərcih verməyə adət edək və bu vasitə ilə xalqımızı fəlakətdən qurtaraq.

İftixar, mal və mikənt şəxsi yaşayışda deyildir. Dünyada başı uca adamlar ümumən xalq xadimləri olmuşlardır, cavanlarımızı bu ruhda tərbiiyə etməliyik. İftixar, şərəf qazanmaq istəyirsən xalqa xidmət etməlisən. Bunu gərək hamı bilsin və bu yol ilə qazanılan şərəf və iftixarın məzəsini anlasın.

Biz tarıxdan çox danışa bilərik. Keçmişimiz də iftixarla doludur. Lakin bu kifayət etməz. İftixar və şərəfəti özümüz öz əlimizlə kəsb etməliyik. Sədinin həkimanə sözü bizə dərs ibrət olmalıdır.

Miyrase pedər xahi, elme pedər amuz

Kin male pəeər xərc təvan kərd be dəh ruz

Biz ata- babamızın gördüyü işləri özümüzə sərmaya qayırıb onu xərcəyib qurtarmayaq. Bəlkə şücaət, rəşadət və fədakarlıqda onlara təqlid edib getdikləri yol ilə gedək, onların qazandıqları iftixar və şərəfətə nail olaq.

Bizim fikirimizi məşğul edən məsələlərdən birisi də dil məsələsidir. Bu, biz Azərbaycanlılar üçün çox mühüm və əsas məsələlərdəndir.

Fərhəng məsələsini biqeydlik ilə başdan salmaq olmaz. Çünkü millətlərin həyatı ona bağlıdır. Bədbəxtanə bu günədək məmləkətimizi idarə edənlər bu mövzuu sərsəri sayıb ona əhəmmiyyət verməmişlər.

Bundan əlavə, Azərbaycanın fərhəng maarif mövzuunda məxsus bir vəziyyət vardır. Əhalimiz qərnlərdən bəri müəyyən bir dil ilə danışmaqdadır. Bu dili sadə qaba tədbirlər ilə əvəz etməyə çalışanların əllərində qane edici dəlilləri yoxdur.

Altı yeddi yaşında təzə dil açmış uşağa yabançı bir dili təhəmil etmək cinayətdir. Təlim tərbiyə ilə məşğul olanlar əksər Azərbaycanlıların əsəbilibini bunda görürlər.

Anadilində yazıb oxumağı qadağan etmək fərhəng təkamülün qabağını almaqdeməkdir.

Beş milyonəndan ziyadə kənd və şəhərlərdə yaşayanlarımız qalsın, hətta məhəlli məktəblərdə təhsil edənlərimiz belə ömürlərinin axırına qədər fars dilini düzgün tələffüz etməyə qadır deyildirlər.

Rizaxan iş başına gəlib Azərbaycanı parçalamaq siyasətinə başlamadan əvvəl Azərbaycanda milli teatrlarımız səri bir surətdə tərəqqi etməkdə idi. Xalq, arvad və kişi tamaşalarda kəmal meyl ilə hazır olub hünərvərlərimizin əsərlərin seyr edir və bu vasitə ilə əxlaq və mənəviyyət cəhətdən millətimiz tərəqqi etməkdə davam edirdi. Fəqət məcburən teatrimiz fars dilinə təbdil edilən kimi nümayiş salonları

mız bağlanmağa məcbur oldu. Çünkü xalqımızın əksəri bu dili anlamağa qadır deyildi.

Dili vətənpərəstliyə müxalif görənlər vəqien cahil adamlar gərək olsunlar. Çünkü bu işin tazalığı yoxdur. Hənzur indi də məscidlər və mənbərlərdə vəizlərimiz xalqın anladığı Azərbaycan dilində vəz edib diyni vəzifələrini əncam verməyə dəvət edirlər. Biz Azərbaycan dilinin müxaliflərindən soruşuruq, bu işdə nə pislik vardır? Nəyə bir dilədən mənbərdə istifadə etmək olur, amma mədrəsələrdə olmür?

Vangəhi Azərbaycan dilində yazıb oxumaq məsələsinin tazalığı yoxdur. Qırx neçə il bundan əvvəl İran fərhənginin iftixarı sayılan Mirzə Həsən Rüşdiyə Təbrizdə təşkil etdiyi mədrəsənin ilbtidai dövrəsini ana dilində tədris etmişdir. Onun o tarixdə təlif və nəşr etdiyi dərs kitabı əlimizdədir. Bundan əlavə, burada yazıb oxumağı ana dilindən başlayanlar az deyildirlər.

Eşitdiyimizə görə ağayi Fiyuzat və ağayi doktor Rizazadə Şəfəq də bu dildə Azərbaycan məktəblərində vaxtında dərs demişlər.

Bundan əlavə, mən kəndlərdə və xırda şəhərlərdə müəllimlər gördüm ki, fars dilini əbədən bilməyən kəndli və əsnafa bu dildə fərhəng mövzuunda nitq edirdilər.

Məxsusən Salmasda bu gülcünc işin lap qabarıq şəkilini keçən il görməyə müvəffəq oldum. Mən Salamas sözünü məxsusən işlətdim, çünkü bizim şahpur Əlirzaya iradətimiz yoxdur. Şahpur sözü onun əxlaqı cinayətlərini nəzərdə mücsm edir. Səttarxan xiyabanının da Pəhləvi adlanması qulaqlarımızı xəraş edir, ruhumuzu incidir. Təbrizdə Azərbaycanlıni qurbanlıq qoyunu kimi parçalayan Rizaxan Pəhləvi adına xiyaban ola bilməz. Onu Təbriz əhalisi öz milli qəhrəmanı Səttarxan adına adlandırmışdır. Postxanamız bunu bir dəfə bilməli, Pəhləvi adına gələn məktubları geri qaytarmalıdır. Təbrizdə Pəhləvi xiyabanı yoxdur. Böyük xiyabanımız böyük Sərdarımızın adındadır. O belə gərək məşhur olsun.

Axırda təkrar edirəm, biz İranın istiqlalına kamilən əlaqəməndik. Onun bir qarış toprağını ayrı bir ölkəyə vermək fikiri abəda meydanda yoxdur. Bizim istədiyimiz qanun əsasının bizə verdiyi daxili haqq və mədəni xudmuxtariyyətdən ibarətdir. Dil məsələsi də bunun cüzvüdür.

Biz müraciətnaməmizdə dediyimiz kimi öz evimizin işlərini özümüz idarə etmək fikirindəyik. Ondən ötrü var qüvvəmizlə çalışacağıq.

Zor ilə İran xalqlarını əsarətdə saxlayanlar bunu bir kərə düşünməlidirlər...

(Ağayi Pişəvərinin nitqi hazırlar arasında əmiq təsir buraxaraq gurultulu və uzun sürən alqışlarla xatəmə tapdı.)

(Azərbaycan» ruznaməsi yekşənbə 25 şəhrivər, şumarə 4, düşnəbə 26 şəhrivər, şumarə 5, 3 şənbə 27 şəhrivər, şumarə 6, 4 şənbə 28 şəhrivər, şumarə 7, 5 şənbə 29 şəhrivər, şumarə 8, yekşənbə əvvəl məhr şumarə 10, düşnəbə 2 məhr, şumarə 11,

Əziz Vətəndaşlar

Məşrutə və qanun əsasını ələ gətirmək, Milli Hökuməti möhkəmlətmək, xalqın azadlığı və ölkənin istiqlalı üçün Azərbaycanın qəyur xalqı, dost və düşmənin təsdiq etdiyi bir şəhamət və fədakarlıqla canbazlıq edib, qurbanlar verib, qanını axıdıb və xəsarətlərə təhəmmül etmişdir.

Çox təəssüf olsun ki, bu nəcib xalq və bu qızıl tovlid edən torpaq istər məşrutədən qabaq, istər ondan sonra, Rizaxanın diktatorluğu dövründə və ya bu demokrasi dövrədə həmişə mərkəzi hökumətin bir ovuc mürtəce, xüdpəsənd və çürümüş adamları tərəfindən tovhin və təhqir edilmişdir.

Nüfus cəhətindən İranın üçdə birini təşkil edən Azərbaycan, azuqə və büdcə cəhətindən isə bəlkə də onun beşdə ikisini təmin edə bildiyi halda, mərkəzi hökumətin nəzərində əhəmiyyətsiz bir qiymətə belə malik deyildir.

Azərbaycan əhalisinin üçdə bir hissəsi İranın digər əyalətlərində veylan və sərgərdan dolanıb, yoxsulluq və fəlakət içində yaşamaqdadır.

Dövlətin Azərbaycan və Azərbaycanlılar haqqında qail olduğu təbizat (əlbəttə mənfi mənada) ələ bir haldadır ki, onu izah etməyin lüzumu yoxdur. Fəqət Təbriz ilə Tehranın abadlıq və ümranını müqayisə etmək, İrana başdan başa dəmir yol çəkib Miyanada dayandırmaq, şəhərdarların büdcəsini tənzim etmək, cürəbəndlik əcnasın miqdarı və bunun əhaliyə paylanması tərzini və yüzlərlə belə misallar o qədər dir ki, onları saymaq vaxtı uzatmaqdan başqa bir fayda verməz. Bunların hamısı bizim iddialarımızı sübut edir.

Mərkəzi hökumət müxtəlif dövrlərdə və indi Azərbaycan və Azərbaycanlılar haqqında rəva gördüyü zülm, sitəm və haqsızlıqları heç bir imperialist dövlət müstəmləkə ölkənin, bu ölkənin əhalisinin haqqında rəva görməmişdir.

Tarix bu 44 illik müddətdə Azərbaycanlıların əlinə ələ münasib mövqelər vermişdir ki, onlar edə bilərdilər fürsətdən istifadə edib, məmləkətin qanun əsasisinin verdiyi hüququ ələ gətirə idilər. Lakin hər vaxt mərkəzi hökumətlərin hilə və təzvirləri Azərbaycanlılara aman verməmişdir. hər dəfə bir cür aldadcılıq və hilə ilə onları başdan çıxartmışlar. Bunlar səhldir, hətta mərhum Sərdarmilli və Xiyabani kimi bərcəstə və mütəfəkkir adamları aradan aparıb, bu nəcib və vətənpərəst milləti müstəmləkə əhalisi kimi öz çəngallarında sıxışdırmışlar.

Tarix bizə sübut etmişdir ki, zəhmətkeş, tüccar, (tacirlər), əsnaf və malik, hər hankı bir təbəqədən olursa olsun, Azərbaycanlıların nicatı, Azərbaycan naminə, Azərbaycanlı naminə qardaşlıq əlini bir birinə verib, birlikdə Azərbaycanlı heysiyyət və şərəfətini müdafiə etsinlər.

Xoşbəxtənə bu zamanlarda bir dəstə pakdamən və vətənpərəst əşxas ki, onların vətənə olan əlaqə məsələsindəki sabiqəsi hamıya vazeh və aşkardır, Azərbaycanın və Azərbaycanlıların tamam ehtiyaclarını, ən mühüm və səadət məsələlərini, yaxşı başa düşüb, Azərbaycan Demokrat Firqəsi adında bir firqə təşkil etmişlər. Hər bir azadixah demokrat Azərbaycanlı müraciətnamənin əsl hədəfi olan 12 maddəlik şüar altında fəaliyyətə başlamışdır.

Liza Hizbe Tudeyi İranın Azərbaycan əyalət komitəsi, Azərbaycan əyalət təşkilatının şəhrivərmah 1324 cü il tarixli Təbriz konfransının qətnaməsinə mütabiq tamam işçilərə, kəndlilərə, roşənfikrlərə, pişəvərlərə, sair azadixahlara, Hizbe Tudeyi İranın tamam üzvlərinə, Hizbə mütəmayil olan şəxslərə və ya bu Hizbin siyasətinə peyröv olanlar müraciət edib uca səs ilə deyir:

Ey Azərbaycanlılar! Siz keçmişin acı təcrübələrindən ibrət alın və indiyə kimi əlinizə düşən münasib mövqelərdən istifadə etməyib, əldən vermişsiniz, indi mütəəssir olun, bir təmiz qəlb və gözəl niyyət ilə, mərdənəliklə ayağa qalxın, hər bir Azərbaycanlıya şayəstə olan şəhamət və pozulmayan səmimiyyət ilə Azərbaycan Demokrat Firqəsinin müqəddəs şüarları altında birləşib, Azərbaycanın tərəqqi və təalisi, məşrutiyət və qanun əsasının ehyası, onun maddələrini himayət etmək, birinci növbədə, Azərbaycanın azad və abadlığı olan hədəfə çatmaq üçün mübarizə edib, öz ata - babalarınızın xatirələrini dirildin.

Budur, Hizbe Tudeyi İranın Azərbaycan təşkilatı konfransının qətnaməsi:

Qətnamə

Cümə 16 şəhrivər 1324-cü il (7 sentuyabr 1945-ci) HizbiTudeyi-İranın Azərbaycan təşkilatının genişəyaləti konfransında Azərbaycan Demokrat Firqəsinin 12 şəhrivər haman il tarixli müraciətnaməsinə oxuyub və onun ətrafında bəhs və mütaliə etdikdən sonra konfrans bu qərara gəldi, Azərbaycan Demokrat Firqəsi Azərbaycan xalqının ehtiyaclarını doğru və düzgün düşünüb, ona yaxınlaşmışdır. Azərbaycan xalqı qırx il əvvəldən məşrutiyət və azadlıq, qanuni-əsaslı və milli hökumət quruluşu üçün İran daxilində yaşayan millətlərin hamısından artıq fədakarlıqlar edib, qurbanlar verib və xəsarətə mütəhhəmil (təhəmmül) olmuşdur. Buna qırx il tarix boyu yazılan bütün ruznamələr hətta mürtəcə ruznamələrin səhifələri də belə şahiddir. Bununla belə istər Rza xan diktaturasından qabaq, istər Rza xan dövrü istər isə şəhrivər 1941-dən bu tərəfə Azərbaycan xalqı hər gün, hər saat və hər dəqiqə iqtisad, maarif, səhiyyə və zindəganlıqda olan bütün sahələrdə geri gedib və öz fəqr və fəlakətini artırmışdır. Azərbaycan kəndləri və şəhərləri gördüyümüz kimi xarabazarlığa dönmüşdür. Azərbaycan xalqı ona baxmayaraq ki, İranın Mərkəzi Hökuməti üçün bütün əyalət xalqlarından artıq ərzaq və maliyyə verir, bütün əyalət xalqlarından dalıda qalmışdır. Mərkəzi Hökumət nəzərində təhqir və tohinə məruzdur. Azərbaycan xalqının üçdə bir hissəsi istihsal nəticəsində Tehran və digər əyalət şəhərlərində səfil və sərgərdən bir halda yaşayırlar. Azərbaycan və onun xalqı Mərkəzi Hökumət nəzərində imperialist məmləkətlərin müstəmləkələrindən heç də fərqli deyildir. Təbiidir ki, hər hizbə o millətin səadəti, azadlığı, öz məmləkətinin ümran (abadlıq) və abadlığı onun əsas məqsədini təşkil edir. Azərbaycan xalqının digər əyalətlərdə yaşayan xalqlar kimi olan ümum ehtiyaclarından savay bir sıra xüsusi ehtiyacları da vardır ki, onu HizbiTudeyi-İran və onun mərkəzi komitəsi və götürdü siyasi xətdi təmin edə bilmir. Bu xüsusi ehtiyacları Tehrandə yaşayan Azərbaycan mühitindən uzaq olan bu mərkəz təmin etməkdən acizdir. Bu ehtiyacları birinci növbədə Azərbaycanın daxilində olub və onun mənafeini yaxından düşünüb və hifz etməyi öhdəsinə alan bir mərkəz təmin edə bilər. Azərbaycan xalqı söz, yox iş və

əməl adamıdır. Azərbaycan xalqı heç bir vaxt illər boyu məclis nümayəndələrinə intixab olacaq şəxslərə alət olub, öz qiymətli vaxtını tələf edə bilməz. Bu xalqı bu yola sövq etmək xəyanətdir. Azərbaycan xalqı nə qədər tez öz sərneveştini müəyyən edib və öz müqəddəratını əlinə alarsa, daha doğrusu, Azərbaycanın daxili xudmuxtarlığını təsbit və təhkim edərsə, milləti bir o qədər xoşbəxt və məmləkəti bir o qədər abad olacaqdır.

Çağırılmış olan Hizbi-Tudeyi-İrənin Azərbaycan təşkilatının əyaləti plenumu Təbriz şəhər komitəsi, Əyalət və şəhristan təftiş komisiyonu və bütün Azərbaycan vilayət və məhəlli komitələrindən intixab olunmuş nümayəndələrinin geniş konfransı qəti etdi:

Azərbaycan xalqının tərəqqi, təali (inkışafı) və səadəti və Azərbaycanın ümran və abadlığının təmini yolunda Hizbi-Tudəyi-İrənin Azərbaycan təşkilatı istər rəhbərlik nöqtəyi-nəzərinə hizbin mərkəzi komitəsindən qət rəbitə edərək, (əlaqə kəsmək) bütün təşkilat ilə birlikdə Azərbaycan Demokrat Firqəsinə ilhaq olmağı qərara alır və birləşmənin vəsailini fərahəm etmək üçün Ağayi Sadiq Badigan – 84, Zeynalabidin Qiyami – 80, Məmməd Hüseyn Burhani – 61, Yədulla Kəlantəri – 59, Əbülhəsən Vaqif – 56 ray ilə (5) nəfərdən ibarət olan komisiyon intixab olundu. Əyaləti komitəyə qəti ixtiyarət verilir ki, intixab olunmuş komisiyonun nəzriyyatını həyata tətbiq edib və lazım elamiyə versin.

Yaşasın Azərbaycan xalqının gələcək hoşbəxt həyatı! Yaşasın onu təmin edəcək Azərbaycan Demokrat Firqəsi!

Konfransın Heyəti Rəiysəsi 1324/6/16

Konfransın qərarəna görə, Hizb Tudeyi İrənin Azərbaycan təşkilatının Azərbaycan Demokrat Firqəsinə ilhaq olunması üçün Ayrılmış beş nəfərlik komision məzkur firqənin mərkəzi komitəsi ilə mullaqat və müzakirat aparıb, aşağıdakı işləri nəzərdə tutmaq ilə birləşmək məsələsi icra olunsun:

1- Demokrat Firqəsinə mülhəq olan Hizbi Tudeyi İrəni üzvləri, Hizbi Tudiyə daxil olduqları sabiqə qeyd edilib nəzərdə tutulsun.

2- Hizbin intizam və disiplininə mürəat etməmiş adamlar və ya əhali arasında əxlaq pozğunlu ilə məşhur olanlar ki, bir nəhv ailə hizbə daxil ola bilmişlər, belə adamlar Demokrat Firqəsinə qəbul edilməsinlər, belə ki, Hizbi Tudənin əyalət komiytəsi əvəlləcdən təsfiyə işlərinə başlamaq fikrində idi.

Liza Hizbi Tudeyi İrənin Azərbaycan əyalət komitəsi bu qərara gəlmişdir və Hizbi Tudeyi İrənin Azərbaycan əyaləti təşkilat üzvlərinin hamısına ixtar olunur ki, Azərbaycanın hər yerində olan vilayət və məhəlli komiytələr, hovzər, tamam təşkilatı, arşiv, oraq və əsasiyyəni öz məhəllərində Azərbaycan Demokrat Firqəsinə mülhəq edib, ilhaq cələsəsinin surətini runevişt edib əyalət komiytəsinə göndərsinlər.

Hizbi Tudeyi İrənin Azərbaycan əyalət komitəsi

(“Xavəre no” Hizbi Tudeyi İrənin Azərbaycan əyalət komitəsi orqani şumarə 92, 21 şəhriyər 1324, 12 septabr 1945)

Firqəmizin Tarixi İşi

Firqəmizi vücuda gətirməyə pişqədəm olan Müəssislər Heyəti keçən pəncşənbə günü müvəqqəti təşkilat komitəsi intixab etdikdən sonra iyirmi günə qədər rəsmi konqrə təşkilini o komitəyə tapşırtdı. Bu təza bir firqə üçün böyük və ağır bir vəzifədir. Onu arzu olunan şəkildə əncam vermək üçün bütün firqə üzvləri yorulmaq bilmədən çalışmalıdır.

Bu günə qədər də Təbrizdə və ətraf şəhərlərdə on mindən ziyadə müxtəlif təbəqələrdən firqəmizin üzvlüyünə qəbul edənələr olmuşdur. Buna əlli mindən ziyadə bizə mülhəq olmaq istəyən Hizbe Tudeyi İran üzvlərini əlavə etdikdə geniş və böyük bir cəmiyyətin ətrafımıza toplandığını görəcəksiz. Bu cəmiyyəti təşkil edib onları intizam altına almaq və aralarından konqrəyə nümayəndələr intixab etmək beş - üç nəfərin əlindən gələn işlərdən deyildir. Bu işdə dediyimiz kimi hamı çalışmalıdır.

Konqrənin tamamilə demokrat ünsürlərdən və ümum təbəqat nümayəndələrindən təşkil olunmasını nəzərdə tutub sabıq Hizbe Tudə üzvlərindən fədakarlıq gözləyirik. Bunlar hər yerdə çalışıb müstəqimən demokrat Firqəsinə yazılan üzvlərdən (mümkün olduğu qədər) intixab edib konqrəyə göndərməlidirlər.

Məhəllərdə firqə birləşdiyi hallarda bunu nəzərdə tutmalıdır. Hizbe Tudeyə və onun fədakar üzvlərinə biz çox ehtiram edirik. Leykən onlar Demokrat Firqəsinin məram və şüarlarını nəzərdə tutub təza və ümum təbəqatə mənsub olan üzvlərə fəaliyyət meydanı vermək üçün güzəştə getməli. Bəzi yerlərdə onların saylarının azlığını nəzərdə tutmayıb birinci növbədə onlardan intixab etməlidirlər.

Hizbe Tudeyi İran əməldə təbəqatı bir hizb olmuşdu. Onun sıralarına fəhlə, kəndli və bəzi aşağı təbəqəyə mənsub olan roşənfikrlərdən başqa təbəqələrə yol verilməzdi. Onun vəzifə və şüarları da fəqət bu təbəqələrin məqasidi üstündə təyin edilirdi. Ona görə Hizbe Tudə üzvləri çox sol tanınmış və sol şüarlar işlətməyə adət etmişlər.

Demokrat Firqəsinə mülhəq olmaq istəyən şəxslər gərək öz danışıqlarını və şüarlarını tədil edib, bizim təqib etdiyimiz şüarları qəbul eləsinlər.

Əgər bizim ilə milli azadlıq yolunda çalışmağa hazır olmuşlarsa hətta özlərinin rəftar, kirdar və qoftarlarını da bizim rəftar, kirdar və qoftarlarımıza tətbiq edib uyğunlaşdırıb, tamam mənasilə bir demokrat olmalıdırlar.

Biz üzvlərimizdən iş tələb edirik. Boş sözlər və xalqı mütənəffir edən (demaqoqlara) avamfəriblərə yaraşan acı töhmətlərin bizim bazarda rəvaci yoxdur.

Biz milli azadlığı təmin etmək üçün hər kəsdən fədakarlıq tələb edirik. Malik, rəiyyət, ərbab və kargər hamı Azərbaycanın tərəqqi və səadəti yolunda bu fədakarlığı göstərməlidir.

Biz arada çıxan ixtilafı saziş yolu ilə həll etməyi ciddi və lazımlı bir mövzu bilirik. Mübarizə lazımdır. Leykən o milli azadlıq və vətənin tərəqqisi yolunda aparılmalıdır.

Kim azadlıq və tərəqqiyə muxalifət edərsə, o millətimizin qəddar düşməni dir. Onunla amansız bir surətdə mübarizə etməliyik.

Kim əmniyyəti ixlal edib xalq arasına nifrət salırsa, hər təbəqədən olur olsun, o xalq arasından ixrac olunub ictimai hüquqdan məhrum edilməlidir.

Konqremizdə şirkət etmək istəyənlər və ona nümayəndə intixab etməyə gedənlər bu xətt hərəkəti nəzərdə tutmağa məcburdurlar.

Mir Cəfər Pişəvəri

«Azərbaycan» № 6,27 şəhrivər, 1324 cü il,

Ehtiyaclarımız Təmin Edilməlidir

Hər bir xalq və cəmiyyətin həyat və bəqası, yəni yaşayıb yaratması, müəyyən şərait və vəsaitdən asılıdır.

Milli şəkildə və beynəlmiləl məzmununda mədəniyyət, geniş xalq kütlələrinin sağlamlığını təmin edən səhiyyə, əhəlinin varlıdan tutmuş yoxsula qədər hamının savadlanıb, təhsili-elm etməsi, sənaye və karxanaların genişlənilib iqtisadiyyat və sərvətin tərəqqisi, sairələr hal-hazırda bir xalqın həyat və bəqası üçün zəruri şəraitdir.

Əgər bu şəraitdən biri naqis olarsa, o xalq naçar olaraq, mədəniyyət qafiləsindən dalı qalıb və nəhayət, məhv olub gedəcəkdir.

Beynəlmiləl irticanın muzduru olan Seyid Ziya-nın 1299-cu şəmsi (1921-ci il) dövlət çevrilişindən əvvəl və Riza şah Pəhləvinin hökumətindən qabaq, Azərbaycan özünün xüsusi coğrafi mövqeyi sayəsində Asiyanın sərvətli ölkələrindən birisi idi. Azərbaycanda, Azərbaycan dilində qəzetlər nəşr olurdu. Mədrəsələrdə Azərbaycan dilində dərs keçirilirdi.

Azərbaycan dünyanın böyük ölkələri ilə ticarət və iqtisadiyyat münasibəti yaratmışdı. Beləliklə, Azərbaycanın XX əsrin əvvəllərindəki özünə layiq sərvət və ticarəti, maarif və mədəniyyəti var idi.

Lakin Seyid Ziya və Riza şah və bunların tərəfdarları vücuda gəldikdən sonra, Azərbaycan məhv olmağa üz qoydu.

Tehranın mürtəce hökuməti Azərbaycan xalqına öz doğma ana dilində yazıb oxumağı qadağan eləyərək, onun milli mədəniyyətini puça çıxartmağa başladı.

Təbrizin dünya ilə iqtisadi və ticarət rabitələrini qət edərək xalqın maddi sərvətinin ən alçaq səviyyəyə tənəzzül etməsinə səbəb oldu.

Azərbaycanda orta məktəblərin qapıları daxılı bağlanıb yalnız kiçik ibtidai məktəblər, o da çox pis vəziyyətdə qaldı.

Azərbaycan xalqının milyonlarla nüfusunun əmək bəhrəsini müxtəlif ünvanlarla qəsb edib xalqı taladı, səhiyyə, maarif və mədəniyyətdən, nümünə üçün də olsa, heç bir asar qoymadı.

Beləliklə, 30 ilin ərzində Azərbaycanın iqtisadi, ictimai vəziyyəti orta əsrlər mədəniyyəti səviyyəsinə tənəzzül edib və nəhayət, min ildən artıq tənənəli tarixi olan bütöyük Azərbaycan xalqı məhv olmaqda idi. Minlərlə hökmranlar bizi məhv etmək istəyirdilər. Azərbaycan Demokrat Fırqəsi çoxmilyonlu və mübariz Azərbaycan xalqının namuslu hərəkəti ilə bu bədbəxtliklərə son qoyacaqdır.

Azərbaycan Demokrat Fırqəsi öz şüarlarını xalqın sinəsində alovlanan odlardan almışdır.

Xalqa təkiyə edib, xalqın arzu və əməllərpni həyata keçirən bir fırqə həmişə müzəffərdir. Bizim işimiz haqdır və qalibdir.

Səməndər

«Azərbaycan» № 6, 18 septabr 1945-ci il. 27 səhrivər

Ayi Dostluğu

Fırqəmizi qorumaqda şirkət edən məsləkdaşlarımızın boyunlarında olan ağır yüklərdən biri də bizə yaxşılıq etmək istəyənlərin anlaq, huş və zəkalarını yoxlamaqdan ibarətdir. Siyasi təşkilat sadə bir ittihadıyyə deyildir. Onda çalışmaq istəyənlərdən təbii ağıl və şüurdan əlavə məslək, əqidə və siyasi bilik tələb edilir. Qabağa çıxan siyasi, hüquqi, milli və ictimai məsələlərdə düzgün düşüncə və açıq fikir istənilir.

Biz çox gözəl bilirik ki, bir çox tarixi səbəblərə gürə xalqımız dünyanın müasir və mütərəqqi xalqlarından yüz illərə dalı qalmışdır. Bu xalqı birləşdirib böyük məqsədə tərəf aparmağa çalışan bir fırqə mütərəqqi xalqlar içərisində vücuda gələn fırqələr kimi üzvlərinin hamısını savadlı və siyasi məlumata malik adamlardan toplaya bilməz. Xalqımız avam, cahil və dalı qalmış xalqdır. Onun mədəni və siyasi cəhətdən tərbiyə edilməsi də fırqəmizin öhdəsinə düşür. Biz naçar və məcburuq minlərcə kənd və şəhər zəhmətkeşlərini təşkilatımızın içərisinə alıb, orada tərbiyə edək. Bu inkaredilməz bir həqiqətdir. Bununla belə fırqənin əsas səngərləri gərək düzgün, düşüncəli və sağlam fikirli adamların əlinə tapşırılsın.

Cahil adamlar bilib anlamadan fırqəyə böyük zərbələr vura bilər. Məxsusən kəndlərdə fırqə sözü çox yanlış təbir edilmişdir. Onun başında duranlar çox yerlərdə düvlət idarələrinin vəzifələrini mənimsəmiş və bəzi yerlərdə fırqə məsulları öz vəzifələrini unudub dehdar və kəndxudalardan əlavə məhkəmələrin və qanuni idarələrin də işini əllərinə almışlar.

Onlar bilməlidir ki, vurmaq, döymək və xalqın hüquqi işlərinə qarışmaq fırqə rəhbərlərinə yaraşan işlərdən deyildir. Biz kənd ya şəhərlərdə fırqə ünvanı daşıyan təzə kəndxudalar, təzə jandarmlar və boynuyuğun qolçomaqlar meydana çıxarmaq fikrində deyilik. Bunların dostluğu ayı dostluğundan daha xətərnək ola bilər.

Kəndlərdə və şəhərlərdə çalışan fırqə məsləkdaşlarımız bncinci növbə təbliğətçi, ikinci növbədə təşkilatçı olub xalqı fırqənin ətrafına toplamaqla böyük məqsədimizi icra etməyə çalışmalıdırlar.

Onlar gərək bilsinlər ki, fırqə başçısı qədim imamcümələrin işini görməli deyildir...

Kəndliyə zor demək, öz şəxsi dost-düşmənliliyini firqə sıralarına yeritmək istəyən istifadəçi ünsürlərlə firqəmiz amansız bir surətdə mübarizə edəcəkdir...

Məxsusən kəndlərdə sadə və salim kəndliləri uzaqlaşdırmaqla Tudə təşkilatına soxulan istifadəçi canavarlardan ciddi surətdə ictinab edib, onları demokrat firqəsinin qapısından içəri qoymaq olmaz, firqə əvvəldən işi möhkəm götürməli, şöbə və komitələri təmiz və düzgün adamlar əlinə tapşırmalıdır.

Təşkilatımız qoy ədədcə böyük olmasın, amma intizam və istehkamca qüvvətli olmalıdır. Oğru, yalançı, lovğa, əvəmfərib və xalqı pisləyib özünü qabağa çəkən adamları qovub eşiyə salmaq lazımdır.

Firqə, şəxslər deyil, ümum millətin səadəti üçün çalışır, ümum zəhmətkeşlərə nicat vermək istəyir. Beş yumurta iki batman soğan ilə kəndliyə nicat vermək istəyən və bu vasitə ilə kəndlərdə nifaq salanlar kəndlilərə ayılar kimi xidmət edirlər.

Doğrudur, ərbabların zülmü həddən aşmış, dövlət məmurlarının da qarnı doymaq bilmir. Lakin gərək bu məsələni firqəmiz əsaslı bir surətdə bütün ölkə içərisində həll etsin.

Bu yolda çox ciddi qədəmlər götürülmüşdür. Azərbaycanda yaşayan maliklər ilə danışıq başlanmış, çox tez bir surətdə ümumi bir qərar çıxarılaçaqdır.

Azərbaycanı tərk edib gedən maliklər bizdən heç bir kömək güzləyə bilməzlər.

Kəndlini alət edib öz ciblərinin xeyrinə çalışanlar firqəmizdən tamah dişlərini çəksinlər. Biz onların kiçik məqsədlərinə alət ola bilmərik. Bu gündən sonra gedib üz yerlərində oturmaldırlar.

Əgər kəndlərdə ərbablar kühnə mahnılarını başlamaq istəsələr firqəmiz onlara üzünün haqq sözlərini deməyə qadirdi.

Biz əmniyyət və birliyə hər bir işdən artıq əhəmiyyət veririk.

Bunu hər bir kəs düşünməlidir.

Mir Cəfər Pişəvəri

«Azərbaycan» № 7, 19 septabr 1945-ci il. 28 səhrivər

Ana Dili

Dünyada hər şeydən şirin, sevimli, cazibədar ana dili dir. Hər hansı millətin azad ana dili olmasa, o millət məhv və nabud olar. Çünki ana dili olmayan millətin maarifi və ədəbiyyatı ola bilməz, maarifi olmayan bir millətə yabançı ellər qəyyum və yaxud ağa olub onları qul halında saxlayarlar. Odur ki, neçə illərdir Azərbaycan xalqının dilini və hüququnu qəsbkar qovmlar əlindən alıb, özlərinə həmişəlik qul hesab eləyib cəbbaranə rəftar etməkdə idilər. Hətta zülmün dərəcəsi o qədər şiddətli olmuşdu ki, Azərbaycan camaatına öz ana dilində dərs oxumağa icazə verilmədiyi kibi, idarələrdə də öz dili ilə danışmağa da icazə vermirdilər. Bu şiddətli zalımanə fişarlara baxmayaraq rəşid odlar, alavlar ovladı Azərbaycanlılar öz sevimli ana

dillərində xəlvət söhbət edib və xüsusi ictimalarında danışmaq aparırdılar və məscidlərdə isə üləma Azərbaycan dilində camaata danışdırlar.

Ey dünyanın rəşidət övladları hesab olunan Azərbaycanlılar, bu gün dünyanın əsir millətləri öz haqlarını qasiblərdən almağa icma ediblər və haqlarını almaqdadırlar. Bəs nə olub bizə dalıda qalaq, biz də dünya millətləri cərgəsinə daxil olub öz qanuni haqlarımızı istəməliyik və bütün dünyada olan azadixah xalqlara sübut etməliyik ki, bizim də öz ana dilimiz və ədəbiyyatımız vardır, biz də qeyr xalqlar kimi azad yaşamağıq və azad müstəqill maarifimiz olmalıdır.

İldırım

(« Azərbaycan » nömrə 8, şəhrivər 29, səptabr 20)

Xaricə Vəzirləri Şurasına, London Əncüməninə Göndərilən Teleqraf (1)

Amerika Müttəhid Cümhuriyyətləri, Xaricə Vəziri cənab Brenes,

İngilistan Xaricə Vəziri Cənab Boven,

Şuralar Cümhuriyyətləri İttifaqı Xaricə Vəziri cənab Molotov,

Fransa Xaricə Vəziri cənab Bidö,

Çin Xaricə Vəziri cənab Van-Şiy-Betisz.

Böyük demokratik dövlətlər qanlı faşist üsul-idarəsini məhv etdikdən sonra dünyanın çox məmləkətləri adılanə demokratik üsul-idarəsi yaratmışdır. Qabaqlarda zülm altında əzilən cahanın çoxlu qovm və millətləri tarixi Atlantik Mənşuruna (Xartiyasına) müvafiq olaraq öz müqəddəratlarını təyin etməyə başlamışdır.

Hər xalq öz milli mədəniyyətini, iqtisadiyyatını və güzəranını qaldırmaq üçün demokrasi rejimin nemətlərindən istifadə etmək istəyir. Mütəəssifənə İranda gün-bu gün diktatorluq təhlükəsi artmaqda və faşist ünsürləri Riza şahın mənhus hakimiyyətindən sonra əldə edilən natamam azadlığı belə boğmaq üçün hər cür fitnələrə əl atmaqdadır. Həm əyalətlərdə və həm də paytaxtda azadxahlar təqib olunur. Demokratik hərəkəti təmsil edən ruznamələr (qəzetlər) və cəmiyyətlər silah gücü ilə dağıdılır. İrtica qüvvələri təzədən sabiq Riza şahın istibdad rejimini istəmək üçün İranın namuslu azadxahlarının qanını tökməkdən çəkinmirlər.

İranda beş milyon nüfusa malik olan biz Azərbaycanlıların vəziyyəti daha təhəmmül edilməzdir. Azərbaycan milləti uzun illərdən bəri irandakı azadlıq nehzətinin ələmdarı olmağına baxmayaraq öz torpaqlarında fəqr və biçarəlik halında, hər cür hüquqdan məhrum halda yaşamaqdadır. İranda bu vaxta qədər ağılıq edən irtica hakimiyyəti nəticəsində Azərbaycan milləti öz milli mədəniyyəti tərəqqisinə çalışmaq, xaraba şəhərlərini abadlaşdırmaq və xalqın fəlahət (kənd təsərrüfatı) behdaşt (səhiyyə) və sair

ehtiyaclarını rəf etmək və hətta öz uşaqlarını ana dilində belə oxutmaq üçün heç haqq və ixtiyara malik deyildir. Dünyanın qədim xalqı olan və min illər ərzində böyük mədəniyyət və sənət əsərləri yaratmış Azərbaycan xalqı indi istibdad və diktatorluğun aradan götürülməyə başladığı bir zamanda öz hüquqlarını tələb edib və bu müqəddəs yolda mübarizəyə qalxmışlar.

Biz Azərbaycanlılar Atlantik Mənşurunda göstərilən hər bir millətin öz müqəddəratını özü təyin etmək əqidəsinə dərin bir iman bəslədiyimizi və bu acı vəziyyətimizi böyük mütəffiq dövlətlərin təşkil verdiyi vəzirlər şurasına yetiririk.

Biz bütün İranda həqiqi demokrasi üsulun bərpasının və Azərbaycan xalqına daxili azadlıq və muxtariyyət verilməsini, ümum məmləkətin adılanə qanunlarını gözləməklə bərabər, Azərbaycanın öz sərnevişini özü təyin etməsini istəyirik.

Biz böyük mütəffiq demokrasi dövlətlərin xalqımızın bu tarixi və adılanə tələbində bizə kömək etmələrini, beş milyondan artıq Azərbaycan xalqı adından tələb edirik.

Azərbaycan xalqı əmindir ki, bütün millətlərə və qövmələrə milli azadlıq və xilaskarlıq vəd etmiş böyük müttəfiq demokrasi dövlətlər bizim də tələbimizi və təbii haqqımızı nəzərdə tutacaq və öz köməklərini bizdən əsirgəməyəcəklər.

Bu qətnamə Təbriz şəhərində Şir Xorşid teatri binasında 1500 nəfərdən mütəcaviz Azərbaycanın müxtəlif təbəqələrindən təşkil olunmuş konfransda qəbul olunmuşdur.

«Azərbaycan», Ruznaməsi, nömrə 10, 1 mehr 1324, septabr 23

1- Böyük dövlətlərin xaricə vəzirlərinin Londondaki toplantısına göndərilən teleqraf

İrtica Baş Qaldırdı

Hələ müttəfiqlərin qoşunları Tehran darvazasından rədd olmamışdı ki, irtica baş qaldırıb azadlıq yolunda mübarizə edən siyasi cəmiyyətləri fişar altına almağa başlamışdır.

Bəndəri Ənzəli nümayəndəsinin hökuməti nizami məmurlarından Zərrinkəfş vasitəsi ilə şədid bir surətdə yaralanmasını ruznaməmizdə yazmışdıq. Təzə gələn xəbərlərdə deyilir ki, bir çox azadixahlar toqif edilmiş, sol cərəyana mənsub olan cəmiyyətlər qadağan olunmuş. məruf və məşhur azadixahların mühüm bir hissəsi zindana salınmışdır.

Zindanilər arasıda İran kargərləri şurasının məşhur katiblərindən Riza Rusta da vardır.

Rusta guya Parisdə təşkil olunan Beynəlxalq Kargər İttihadiyyələrinin konqresində şirkət etmək üçün viza alıb bir neçə saatdan sonra əziyyət edəcəyimiş.

Sədr dövlətinin bu vəhşi hərəkəti İranda hökmran olan faşizm hakimiyyətinə sözsüz bir dəlildir. Qoy dünya kargərləri görüb, eşidib anlasınlar ki, azadlıq cəbhəsinin ciddi müdafiəçiləri dərəbəylər və müstəbidlər

tərəfindən nə kimi şərait altında mübarizə aparmaq məcburiyyətindədirlər. Qoy Amerikanın, Fransanın, İngiltərənin fəhlələri bilsinlər ki, İranda demokratiya və azadlıq boş və müvhum sözlərdən ibarətdir.

Qoy bütün zəhmətkeş dünya bilsin ki, bərbəriyyət və zorakılıq elə bir mərhələyə gəlib çatmış ki, minlərcə xalqın hüzurunda sui-qəsdə, tohin və təhqirə məruz qalan, məclis nümayəndəsi məclisdə öz şikayətini deməyə qadir olmayır. O, yaralı halda danışmaq istəyirkən xain, yalançı və fitnəkar ünsürlər kəmalinamərdlik ilə məclis iclasını tərk edirlər. Özünün şəhəməti və istedadı sayəsində bütün İranda şöhrət və məhəbbət kəsb edən nümayəndə məcbur olur məclisin tamaşaçıları üçün sözlərini desin.

Bu qabili-təhəmmül bir vəziyyət deyildir. Müttəfiqlərimiz gərək bu irticam qarşısını almaqda İran azadixahlarına kömək etsinlər. İrtica yaralı əjdaha kimi qudurub həmləyə keçmişdir. Müttəfiqlər bu məsələdə gərək bitərəf qalmasınlar. Ondan ötrü ki, irticanın xainanə pəncəsi altında əzilənlər onların dostluğundan başqa ayrı bir ittiham ilə müttəhim deyildirlər.

Bu gün Tehran həbsxanalarını dolduran azadixahlar il yarım bundan əvvəl ziddi-faşist olduqları üçün həmin oğru və cahil fərmandehlər tərəfindən tohin və təhqir edilirdilər. İndi də bu yalançı pəhləvanlar, bu pəhləvanlar ki, sərbazlığın və İran millətinin şərəfəti və namusu hesab olunan əfsərliyin heysiyyət və abırını ayaqlar altına alıb dövlət avtomobillərindən istifadə edərək uzaq şəhərlərə qaçmışdılar. İndi də miyhənpərəst və fədakar sərbaz və əfsərlərin başını aşağı salmaq üçün xalqın başına bəla kəsilib azadlığın kükünü kəsməyə, azadixahları ayaqdan salmağa çalışırlar.

Biz bu yalançı pəhləvanların şücaətlərini imtahandan çıxarmışıq. Bunlar silahsız xalq üçün qəhrəmandırlar. Mərhum böyük yalançı pəhləvanı bunu özünün son hərəkəti, yəni paytaxtı tərk edib İsfahana doğru qaçması ilə isbat etmişdi.

İran xalqı təcrübədə görüb anladığını bir daha imtahan edə bilməz. Bizə yalançı qəhrəmanlar və füqərə başında bəla kəsilən qəhrəmanlar deyil, millətin etimadını qazanıb onun səadəti yolunda varlığı ilə mübarizə edən milli azadixahlar rəhbərlik etməli, dövlətimiz, hökumətimiz demokrasi üsuluna inanan şəxslərin əlinə tapşırılmalıdır.

Mir Cəfər Pişəvəri

«Azərbaycan» №11, 24 septabr 1945-ci il.2 mehr

Firqəmizin Birinci Konqresi Münasibətilə

Müəssislər cələsəsinin qərarı üzrə 1324-cü il mehr ayının 9-da (1 oktyabr 1945-ci il) firqəmizin birinci konqresi dəvət edilmişdir. Bu konqreyə Azərbaycanın tamam şəhərlərindən nümayəndələr gəlməyə hazırlanırlar.

Bu gün axşam 5-də ümum üzvlərimizin böyük iclası Firdovsi salonunda(1) təşkil ediləcəkdir. Bu iclasda şəhər təşkilatımızın əsası qurulmalıdır.

Konqremizin qarşısında böyük bir vəzifə vardır. O dərvaqe təşkilatımızın məclisi-müəssisan vəzifəsini ifa edəcəkdir.

Konqre çox təcili çağırılmışdır. Lakin o xalqın ehsasatı, şövq və zövqi üzrə qurulur. Ona görə, onun təsmimləri gələcək konqrələr üçün çox qiymətli ola biləcəkdir.

Konqrə birinci növbədə gərək firqəmizin məramnaməsini təsvib etsin. Gələcək fəaliyyətimizin bərnəməsi olan bu böyük sənədin tənзимinə artıq dərəcə diqqət etməliyik. Firqəmizin yorulmaq bilməyən müəssisələri bu az müddətdə onu yazıb hazırlamağa müvəffəq olmuşlar. Konqrə isə onu nəzərdən keçirib islah edəcəkdir.

Müraciətnaməmizdə olduğu kimi məramnaməmizin də əsasını məşrutə və qanuni-əsasının ehyası, Azərbaycan xalqının öz daxili işlərini idarə etməkdə muxtar olmasını təmin etmək üçün tezliklə əyalət və vilayət əncümənlərinin intixabı ilə bərabər ana dilimizdə yazıb-oxuyub dövlət idarələrindən istifadə etmək məsələsi təşkil edir.

Bu əsas üzrə məramnamədə kənd və torpaq məsələsi, maarpf və fərhəngin tərəqqisi, Azərbaycanın sənətiləşdirilməsi, həmçinin ticarətimizin düzgün yola qoyulub gündən-günə artmaqda olan işsizliyin qabağının alınması kimi mühüm həyati məsələlər ətrafında əməli tədbirlər və sadə yollar göstərilmişdir.

Biz istərdik konqrəyə intixab edilən məsləkdaşlarımız bu xüsuslarda hazırlanıb öz fikirlərini açıq və aydın surətdə bəyan etməklə firqənin quruluşunda iradələrini dəxalət versinlər.

Hətta firqəmizə daxil olmamış xeyirxah əşxasın da göstərişlərini biz kəməli-məmnuniyyətlə nəzərdə tutmağa hazırıq.

Firqəmiz xalq firqəsi olub ümum millətə dayandığından xalqın fikrinə çox ciddi surətdə əhəmiyyət verməlidir. Bunu biz həmişə yadımızda saxlamalıyıq.

İnkər etmərik hər bir təşkilat üçün olduğu kimi, təşkilatımıza müxalif olanlar tapıla bilər. Əgər bu müxalifət sırf əqidə və məslək üstündə olmuş olsa bizim bədimizə gəlməz. Lakin, yalançı, müğriz, xudxah və istifadəçi, yaxud mürtəcelər tərəfindən təhrik ya tətmi edilən ünsürlər tərəfindən göstərilən müxali-fətlərlə mübarizəmiz amansız və rəhmsiz olacaqdır.

Əqidə, fikir, məslək bizim nəzərimizdə demokrat olduğumuz üçün möhtərəmdir. Məramnaməmizdə dəxi bu mövzuu çox sərahətlə yazmışıq. Lakin şəyyadlıq, siyasi külahbərdarlıq, fitnəculuq və xalqın ruhunu müzür təbliğat ilə zəhərləmək, fikir, əqidə və təşkilat azadlığına zərbə olduğu üçün firqəmiz tərəfindən böyük xəyanət sayılır və biz bu kimi cərəyanların genişlənməsinə imkan verə bilmirik. Tülkülər kimi gizlənilib müstəbid ruznamələrə yalan xəbər yazanlar adlarını yazılarının altında qeyd etsə idilər, xalq görüb bilərdi ki, nə kimi axmaq və kiçik adamları bizim qarşımıza çıxarmaq fikrindədirlər.

Marağada rəisi-cümhuru nampzəd göstərmək, 888 nömrəli xəfiyyə namından ölü toyuğu küldürə bilən iftiralarla, hətta Tehranın gözübağlı bitərəflərini iğfal etmək mümkün deyildir.

Firqəmpzin müəssisləri öz sözlərin ələni surətdə ruznaməmizdə yazıb xalqa göstərirlər. Böyük konfranslarda danışılan sözlərimiz xalqdan gizli deyildir. Bununla belə yalan şayiələr ilə öz köüllərini şad etmək istəyənlər əcəba dünyanın ən axmaq adamları deyildirmi?

Bizim yalan şayiələrdən elə bədimiz gəlmir. Çünki xalq onların intişar verənlərin müğriz olduğunu bu vasitə ilə daha tez təşxis verə bilər. Qoy hər nə ə-lərinə gəlir yazıb Tehrana göndərsinlər. Ya Tehrandə öz

idarələrinin pəncərəsindən eşiği görə bilməyən ruznamə müdirləri istədikləri sözü quraşdırıb ruznamələrində yerləşdirdinsilər. Bunların camiədə heç bir təsiri ola bilməz. Biz həmişə yazmışıq: Yolumuz düz və məqsədimiz aşkardır.

Biz Azərbaycan xalqının səadətini və İranın səfalət və fəlakətdən xilasını istəyirik.

Mir Cəfər Pişəvəri

«Azərbaycan» nö 12, 25 septabr 1945-ci il, 3 mehr

1 Təbrizdə Firdovsi adına orta məktəb

Ərbab Və Rəiyyət Məsələsinin Həlli

Ərbab və rəiyyət məsələsi şəhərin xaricində ənzarı cəlb edən məsələlərdən biridir. Rəiyyət məqamə mərbutə tərəfindən göndərilən bəxşnaməyə dayanıb Pəhləvi dövrəsində və ondan irləli zamanlarda bəzi tamahkar ərbablar tərəfindən ixtira olunan bidətləri vermək istəmir. Ərbablar isə toyuq bir qiçillidir deyə, bir qədəm də olsun irləli gəlmir, bir diynar da güzəşt etməyə tənəzzül etmirlər.

Nəticədə xərmənlərin çoxu yığılmamış qalmışdır. Başqa bir tərəfdən də kəndlilərin içində bəzi adamlar tapılıb ki, balətanı dibdən vurub bəhrə vermək belə istəmərlər.

Bu məhsulun paymal olması, yağış və qar alətində qalmasına müncər ola bilər. Ona görə mümkündür kəndlini acliq vadar etsin öz əlinin rəncini ərbabın icazəsinə müntəzir olmadan təsərrüf etsin. Bu surətdə ərbabların narizayəti və dad- qalı ocalacaq, rəiyyət və ərbab ixtilafı gündən günə genişlənənəcəkdir.

Bildiyimizə görə ərbabların əksəri bu ixtilafın tezliklə rəf olmasına tərəfdardırlar. Onlar izafi vergilərdən sərfnəzər etməyə razıdırlar. İeykən bəzi nainsaf və boynu yuğunlar bu işə mane olur. öölkədə şuluqluq və hərəmərə yaratmaq üçün zəminə hazırlamağa səəy edir, onsuz da başlanmış həriqi alovlandırır.

İstər əmniyyətiyyət və asayişi bərqrar etmək, istərsə ədl və insafi gözləyib zor deməyin qabağını almaq, istərsə məhsulun tələf olmasına yol verməmək üçün dövlət məmurları bu işə bir axır quymalıdır.

Biz arzu edirik ağayi ustandar rəsmən bir bəxşnamə ilə ərbab və rəiyyətin təkliflərini müəyyən etsin və kəndliyə nə qədər vergi vermək lazım olduğunu yazıb göstərsin və hansı bidətlərin ləğv edildiyini ərbablara qandırısın.

Əgər bununla belə ərbablar ixtilafı davam etdirməkdə israr edrsə kəndin ağsaqqalarından bir neçə nəfər və kəndlərdə dövlət nümayəndəsi olan kətxudaların hüzüri ilə xərmənlər götürülsün. Bu surətdə ərbab öz haqqını götürmək istəməzsə, öz əlilə özünə zərər vurmuş olur.

Əgər bu xüsusda ciddi bir qədəm götürülməzsə meydana çıxan hər hadisə və ittifaqa səmacət edən ərbablar ilə kəndliləri əllərində alət edən macərəcu ünsürlərdən əlavə dövlət məmurları da məsul hesab olunacaqlar.

Firqəmiz bu ixtilafın adılanə bir surətdə rəf edilməsinə ciddən tərəfdardır. əmniyyətiyyət ümumuni hifz etmək üçün güzşətə hazır olan ərbablara, biz var qüvvəmizlə kömək edəcəyik. Şərtpeşə və macəracu adamların əlində alət olmayacağıq. Qanuni bəhrə verən kəndlilər də bizm səmimi dostlarımız olduğu üçün çalışacağıq onların haqları paymal olmasın. Leykən yumurtadan, döşək pulundan, bayramlıqdan, quzu və cücə kimi birəhmanə vergilərdən ötrü dünyanı qan dəryasına döndərmək istəyən ərbablar ilə, fürsətdən istifadə edib malik və rəiyyət ixtilafı, hərəmərə və şuluqluğa çəkmək istəyən macəracu və istifadəçi ünsürlər ilə Firqəmiz xalq düşmənləri kimi müamilə edəcəkdir.

Mir Cəfər Pişəvəri

(«Azərbaycan» şümarə 13, mehr 4, - septabr 26)

Bizi Öz Halimiza Qoysunlar

Tehran ruznamələrindən biri firqəmizi tənqid edərək yazmışdı ki, azərbaycanlıların şikayəti yersizdir. Çünki İranda ayrı əyalətlərinə də təvəccöh edilməmişdir.

Biz ayrı əyalətlər barəsində bəhs etmək istəmirik. Mümkündür bu iddia çox həqiqətə yaxın olsun. Lakin Azərbaycanın mərkəzi olan Təbriz şəhərini o məqalə yazanlar gəlib görsəydilər təsdiq edərdilər ki, Cəndəq və Bəndərabbas ilə də belə rəftar edilməmişdir. Urmiyə, Ərdəbil, Xoy, qədən Kaşan və Qum ilə müqayisə edilə bilməzlər. Halbuki, Riza xan meydana çıxmazdan əvvəl bu şəhərlər abadanlıq və mədəniyyət cəhətdən hətta Tehranın özündən belə irəlidi idilər.

Təbrizdə teatr, tamaşaxanalar olduğu zamanda Tehrandə bu ad ilə adlandırmaq mümkün olan bir müəssisə belə yox idi. Astarada xalqın öz köməyi və təşəbbüsü ilə açılan mədrəsənin nəzirini İsfahanda görmək olmazdı. Təbrizin, Ərdəbilin ticarət müəssisələri bütün İranda şöhrət və etibarda birinci hesab olunardı. Urmiyənin gözəlliyi, abadlığı İranda siyahət edən avropalıların əsərlərində mühüm yerlər tutardı.

İndi istəyirdik Azərbaycan haqqında məqalə yazanlar gəlib bu şəhərləri nəzərdən keçirə idilər. Təbriz hətta Qəzvin ilə müqayisə edilə bilməz. Orada əqəllən təzə üsulla icad edilmiş üç asfalt xiyabana təsadüf edplir. Böyük Təbriz şəhərinin mərkəzi xiyabanının yarısı belə asfalt deyildir. Yayda toz-torpaq, qışda palçıq və mirdablar sürünüb sürüklənən camaatı burada saxlayan fəqət naçarlıqdır.

Qışda yanacaq yoxluğu, yayda su qəhətliyindən tebrizin hamamlarından istifadə etmək qeyri-mümkün olan işlərdəndir.

Bağçalar və həyətlərdə olan ağac və göyərti quruyub məhv olub gedir. Xalqın susuzluqdan fəryadı göylərə qalxır.

Sadə bir təhqiqat aparılırsa əhalinin yüzdə yetmiş traxom və sair göz naxoşluqlarına mübtəla olduğunun iddia deyil, həqiqət olduğu aşkara çıxar. İşsizlik xalqımızın əksəriyyətini təhdid edir. Bu cəhətdən şəhərlərimizi tərk edib bir parça çörək dalınca başqa şəhərlərə mühacirət edənlərin sayı gün-gündən artır və qorxulu bir şəkil alır.

Mədrəsələrimiz çox fəna bir haldadır. Xalqın təvəccöh və rəğbətinə baxmayaraq hətta şəhər əhalisi uşaqların yüzdə onunu mədrəsəyə göndərə bilmir. Aclıq və fəlakət nətiçəsində altı yaşlı balaların zəhmətindən birəhmanə surətdə istifadə edilir. Xalı karxanalarında, parça toxuyan əl dəzgahlarında çalışan kargərlərin yüzdə həştadı kiçik yaşlı tədris və tərbiyəyə möhtac uşaqlardır. Bunların gündə iki riyal, bəlkə otuz şahı müzd alanları vardır. Beləliklə, Azərbaycanın nəsli kəsilir və Azərbaycan xərəbəzar hala düşür.

Azərbaycan xalqı İranın ayrı əyalətlərində yaşayan xalqlara bənzəməz. Bizim kəndlilərimiz qol gücü ilə hasil yaradır. Baqbanlarımız zəhmət və rənc sayəsində abadlıq vücudə gətirirlər.

Ab-həvamızın sərtliyi və ölkəmizdə uzun müddət davam edən qış fəsli xalqımızı fəal və zəhmətkeş, qüvvətli bir xalq olmağa vadar etmişdir. Ona görə nə tək Azərbaycan bəlkə bütün İranda vücudə gələn sənaye bu xalqın qüdrət və dözüminə minpətdədir.

Bəndərşahdan Bəndərşahpura qədər qurulan dəmir yol xətti bizim zəhmət və rəncimizin məhsuludur. Mazandaran və sair şəhərlərdə vücudə gələn fabrikləri Azərbaycan kargərləri dolandırır. Hətta, Tehranın ağır işləri bizim kəndlərimizi tərək edib çörək dalınca gedən cavanlarımızın öhdəsindədir.

Tehran ruznamələri tək qaziyə gedir. Azərbaycan ilə İranın ayrı yerlərində fərq yoxdur deməklə, özlərinin cəhalət və qərəzlərini sübuta yetirirlər.

Azərbaycan Tehrandan bir şey istəmir. Onu öz halına qoysalar kafidir. Ona imkan versələr, öz əlilə öz işlərini idarə etsin, bəsdir. Tehran bizi iflic və müəttəl etmişdir. Göz açmağa yol vermir, xırda bir iş görmək istərsək nəfəsimizi kəsir, əl-qolumuzu bağlayır.

Hər gün bir oğrunu üstəndar, fərmandar ünvanı altında əlinə böyük bir çəmədan verib, üstümüzə göndərir. Təzə və iti bir ölküc ilə min dəfələr ilə qırılmış başlarımızı qırmaqdan utanmırlar. Neçə aydan ziyadədir şəhər əncüməni intixab etmişik. Hələ onun təsdiqindən bir xəbər yoxdur. Oğrular, dövlət pulunu mənimsəyənlər başımıza hakim kəsilib hər bir qədəmdə qarşımıza əngəl çıxarırlar.

Nə üçün əlli illərlə məmləkəti müəttəl edən oğru, yalançı və xain məmurlar yenə gərək məmləkətə əlaqəmənd olan fəal və təzənəfəs bu Azərbaycanlılardan qabaq tutulsun?

Azərbaycanlı, hətta bu naqis qanunlar baqi qalsa belə özünü idarə etməyə qadirdir. Tehrandan biz heç bir kömək istəmirik. Bizi öz halımıza qoysunlar. Bu fəqir vəziyyətdə belə onların xain məmurlarıdan yüz qat yaxşı bir surətdə işləyə bilərik.

«Azərbaycan», nö 14, 27 septabr 1945-ci il. 5 mehr

Firqə Oyuncaq Deyildir

Xalqın firqəmizə olan hüsn-rəğbəti çoxlarını yuxudan oyadıb təşkilatımıza çəkməkdədir. Müxtəlif təbəqə və dəstələrə mənsub olan əşxas, dəstə-dəstə gəlib yazıb özlərini üzv olmağa müərriflik edirlər.

Bu axının içərisində yaxşı adamlar və sağlam fikirli azadixahlar, təcrübəli demokratlar olduğu kimi, yalançı ünsürlər də vardır.

Bu ünsürlər kənarında müxalifət etməkdən məyus olub, bizə təşkilatımızın içərisində oyun açmaq fikrindədirlər.

Bunların bəzisi çox şeytanlıq və bədzatlıq ilə işə girişmişlər. Əvvəl firqədən, cəmiyyətdən, məram və məsləkdən dəm vurur, sonra xırda və əhəmiyyətsiz nəzərə gələn iradlarla sadə üzvlərin etimadından sui-istifadə etməyə çalışırlar. Bunların neyrəng və hiylələri çox mahiranədir. Bir vaxt üzvlərimizin və müəssislərimizin bəzilərini təmcid edir, ancaq bir, ya neçə nəfərə nisbət bədbinlik göstəririlər. Ayrı bir vaxt firqə başında duranlardan birinə təməllüq deyir, ayrılarını yarayan-yaramayan töhmətlər ilə ləkələndirməyə və bu vasitə ilə ortaya nifaq salmağa çalışırlar.

Əlbəttə, bu hoqqaların qabağını almaq çox tez bir zamanda mümkün olacaqdır və firqə üzvləri çox tezliklə onları tanıyıb ağızlarını yumacaqlar. Bundan çox bəhs etməyə gəlməz.

Qorxmalı-yaramaz ünsürlərin başçısı əqidə və məslək müxaliflərinin təşkilatımıza soxulmalarıdır. Bunun indidən qabağı alınmazsa firqə çox tez bir zamanda şikəst tapa bilər.

Bunlar firqəmizin sıralarına qeyd və şərtlə daxil olmaq istəyənlərdir.

Bunlar o adamlardır ki, deyirlər: Biz sizin şüarlarınızın hamısını qəbul edə bilmərik. Onların bəzisi bizim səliqəmizə uyğun deyildir. Biz demokrat olarıq amma bu maddələrə səs vermərik. Biz onlara deməliyik ki, siz buyurun öz məsləkinizə müvafiq bir firqə yaradın. Bizim məsləkimiz budur. Kim bu məsləki tamamilə qəbul edərsə bizim cərgəmizə daxil ola bilər. Kim qeyd və şərt qoymaq istəyirsə, buyurub getsin. Firqə ondan ötrü deyil ki, hər kəs onun içində özünə məxsus bir məslək və bir prinsip icad etsin. Firqə həmfikirlər, həmməsləklər təşkilatıdır. Onun bütün üzvləri bir məram və bir nizama tabe olmalıdırlar.

Yalançı ünsürlər eşitdiyimizə görə şəhərlərdə təşkilatımıza yol tapa bilmişlər, onların içərisində mərmuz adamlar da vardır.

Biz bunu aşkar surətdə deyirik: Demokratik firqəmizin məram və nizami daxilində hər kəs öz fikrini bəyan edə bilər. Şüarlarımızı tamamilə qəbul edən əşxasın şədid tənqidlərin eşitmək bizim ən mühüm vəzifələrimizdəndir. Lakin şüardan kənarında edilən təkliflər bizim düşmənlərimizin təlqini olduğu üçün əbədən nəzərdə tutulmayacaq. O fikirlər tərəfindən israr edənlər istər firqənin konqresində, istər ayrı müəssisələrdə görünürsə çox sadə bir surətdə təşkilatdan ixrac ediləcəkdir.

Ətrafa intixab işindən ötrü gedən firqə məmurları bunu açıq və aydın bir surətdə firqəyə dövtələb olanların nəzərinə yetirməlidirlər.

Əgər bu kimi adamlar konqreyə intixab edilmiş olsalar zəhmət çəkib gəlməsinlər. Onları etibarnamə komisyonu rədd edəcəkdir.

Demokrat firqəsində demokrat olmayan adamlara yer yoxdur.

Müraciətnaməmizdə göstərilən şüarları islah etmək mümkündür. Lakin onların əsas və prinsipini dəyişmək olmaz.

Milli dildə tədris, məhəlli və iqtisadi muxtariyyətin qanuni əsası üzərində qurulması, lazım olan əyalət və vilayət əncüməni kimi məsələlər dəyişilməz.

Bundan əlavə bəzi sol söz danışan, özünü daha azadixah göstərmək istəyən adamların da zərərli sözlərinin qabağı alınmalıdır. Bunlar əgər öz xəternək şüarlarını təkrar edərlərsə, sağ və irticai ünsürlər kimi firqədən uzaqlaşdırılırlar. Bunlar Azərbaycanın ilhaqi məsələsini intişar verənlərdir.

Azərbaycanı İrandan ayıraraq ayrı məmləkətə yapışdırmaq sözü fəqət firqəmizin bütün düşmənləri tərəfindən intişar tapmışdır. Biz bu şüarların yalan və mənasız olduğunu əməldə isbat edirik. Biz İranın istiqlal və tamamiyyətinə şədidən əlaqəmənlik. Azərbaycan isə İran daxilində öz mədəni, milli haqqına malik olmalıdır.

Bu haqq və ixtiyarı Azərbaycan xalqı qırx il bundan əvvəl silah gücü ilə almağa müvəffəq olmuşdur. Biz onu diriltmək istəyirik.

Yalançı demokratlar isə deyirlər: Azərbaycan sözü-nu belə ağıza almaq olmaz. Əslən azərbaycanlının dili: yoxdur.

Yəni Azərbaycanın varını çəkib Tehrana aparana barəsində danışmaq zülfi-yarə toxunmaq deməkdir. Əsrimiz bu sözlərə gülər və onu diyənləri məsxərə edər.

Belə demokratlar buruyub Zülfüqari (1) kimi öz xüsusi və ailəvi demokrat firqələrini qursunlar, bizim onlar ilə rəfaqətimiz tutmaz.

Mir Cəfər Pişəvəri

«Azərbaycan» № 15,28 septabr 1945-ci il. 6 mehr

1 Azərbaycanın Zəncan mahalında iri torpaq sahibi olmuşdur.

Azərbaycan Öz Tarixi Vəzifəsini Unutmaz

Azərbaycan azadixahlarının firqə təşkili ilə məşğul olduqlarını görünür, Tehran müstəbidləri onların ümum İran azadlığına laqeyd olmaları kimi tələqqi etmişlər. Bu doğru bir təfsir deyildir. Tehran və İranın ayrı şəhərlərində azadlığı məhv etməyə başlayan qara qüvvələr öz təkliflərini düşünməlidir.

Azərbaycan Tehranın oyunlarına çox mənfi və bədbiqlik ilə baxır. Bu sadəlik ilə məşrutə və qanuni-əsasını ortadan aparmaq olmaz. Beş-on nəfər müstəbid istədiyi kimi xalqın qan və silah gücü ilə aldığı azadlığı poza bilməz. Xain və müstəbid məclis vəkilləri bir daha qan və qurbanlıq tələb edirlər.

Sədrülşərafın qəbul edilməsi, azadixah cəmiyyətlərin qadağan olunması, ruznamələrimizin qapanması, azadlıq yolunda mübarizə edən qəhrəmanların həbs edilməsi İran millətinə elan-hərb deməkdir. Sədr hökuməti və məclisin müstəbid nümayəndələri bu elanı-hərbdən qalib çıxma bilməyəcəklər.

On və on beş nəfərdən çox olmayan Səttar xan dəstəsi bir gün bütün dünya ictimaiyyətinə qarşı dayanaraq məşrutəni irəlilətməyə müvəffəq oldu. Onun altmış mindən ziyadə mütəşəkkil şagirdləri bu asanlıqla

məşrutə və azadlıq pərçəminin ayaqlar altına salınmasına yol vsrəcəklərini arzu edənlər qətən axmaq və divanələr ola bilər.

Azərbaycan Demokrat firqəsi bütün İran xalqlarının azadlıq və nicat ordusudur. Bu firqə iyirmi beş günlük sürdüüyü ömründə böyük müvəffəqiyyət qazanmış, onun sədası bütün Azərbaycan şəhərlərini bürümüşdür.

İyirmi beş gündə altmış min üzv toplamaq dünya tarixində az təsadüf olan işlərdəndir. Xalqı bu azadixah təşkilatın tərəfinə toplayan əcəba iman, əqidə və ehsasatdan başqa nə ola bilər? Bu ehsasatın qabağını heç bir qüvvə sədd edə bilməz.

Biz məqalələrimizin birində yazmışdıq: «Əgər Tehran özünü irticain qucağına atarsa, biz öz azadlığımızı müstəqil bir surətdə təmin edəcəyik». O işimizin başlanğıcı idi. İndi firqəmizin qüdrəti o qədər artmışdır ki, bir qədəm irəli qoyub deyirik: «Əgər Tehran tutduğu irticai yoldan qayıtmaq istəməzsə, biz onu qəhr və qəzəb ilə o yoldan qaytarmalıyıq».

İran azadixahları arxayın olsunlar ki, Azərbaycan onları tərək etməyib, həmişə olduğu kimi qəti çarpışmada onların möhkəm arxası olacaqdır.

Bizim əmniyyət və asayiş şüarlarımızı sui-təbir edib xalqın əmniyyət və asayişini ayrı yollar ilə pozmaq istəyənlər od ilə oynadıqlarını bir dəfə anlamalıdırlar.

Azərbaycan xalqı yatmamışdır. O, bu gün hər bir zamandan qüdrətlidir. Əgər üç həftə bundan irəli azadixahlar səfində intizamsızlıq, əcələ və hədəfsiz hərəkətlər nəzərə çarpırdısa, bu gün onları idarə etməyə qadir müntəzəm bir mərkəz vücuda gəlmişdir.

İxtilaf və nifaq nəğməsi çalmağa başlayanlar ağızlarını yumub yerlərində oturmaldır.

Biz təkrarən demişik: Təbəqatı mübarizə aparmırıq. Əmma, əgər bizim hüsni-əməlimizdən sui-istifadə edib azadixahlar və xalqın zəhmətkeş təbəqəsini fişar altına almaq istəyənlər tapılırsa, firqəmizin onlara nisbətən rəftarı çox şiddətli olacaqdır.

Tehran bunu bir dəfə bilsin ki, Azərbaycan azadixahları onların xəyanətəkar hərəkətlərini dəqiq bir surətdə təqib edirlər.

Sədrüləşrafi hökumət başına keçirən məclis İran millətinə və məşrutəyə xəyanət etmişdir. Çünki, bu müstəbid İran azadixahlarının və İran məşrutəsinin baş düşmənlərindəndir.

Xainlərin cəzasını millət özü təyin edəcəkdir.

İran azadixahları ciddən ümidvar olmalıdır. Sədrüləşrafların xain əllərilə zindanlara salınmış, mübarizə aparən azadlıq qəhrəmanlarına qardaşlıq salamı!

Mir Cəfər Pişəvəri

«Azərbaycan» nö 16, 30 septabr 1945-ci il. 8 mehr